

१८ आठण, २०७२

जिल्ला विकास समिति दैलेखले आर्थिक वर्ष ०७१/७२ मा गरेको कामहरूको सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदन

प्रतिवेदन पेश गरेको ठिकाण
जिल्ला विकास समितिको कार्यालय
दैलेख

प्रतिवेदन पेश गर्ने

सामाजिक सेवा केन्द्र (सोसेक) नेपाल दैलेख

नारायण नगरपालिका १, नयाबजार दैलेख
फोन नं.: ०८९-४१००९६, ४१०१८७ फ्याक्स: ०८९-४१००९३
टोल फ्रि नं.: १६६०८९४२००१, इमेल: sosecdailekh@gmail.com
वेबसाईट: www.sosec.org.np

विषय सूची

कार्यकारी साशंश	2
भाग-१ परिचय.....	7
१.१ दैलेख जिल्ला र जिल्ला विकास समिति दैलेख.....	7
१.२ सामाजिक परीक्षणको औचित्य	9
१.३ सामाजिक परीक्षणको उद्देश्य	10
१.४ सामाजिक परीक्षणको विषयगत क्षेत्र	10
भाग-२ अध्ययन विधि र प्रक्रिया	11
२.१ सन्दर्भ सामग्री अध्ययन र समिक्षा	11
२.२ जिल्ला विकास समिति दैलेखका सम्बन्धित अधिकारीहरूसंग छलफल.....	11
२.३ अन्तर्वार्ताको लागी प्रश्नावलीको तयारी	11
२.४ अन्तरवार्ता, स्थलगत निरीक्षण, अवलोकन र समूह छलफल	11
२.५ प्रतिवेदन प्रस्तुति तथा छलफल	12
२.६ प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयारी.....	13
२.७ अध्ययनको समय रेखा	13
भाग-३ अध्ययनको परिणाम र विश्लेषण	14
३.१ महिला, बालबालिका तथा समावेशी क्षेत्र	14
३.२ जनचेतना तथा गरिवी निवारण क्षेत्र	17
३.३ विकासमा समान सहभागिताको क्षेत्र.....	24
३.४ सेवा सुविधामा पहुँचको क्षेत्र	25
३.५ जिल्लामा विकासको लागि देखा परेका समस्याहरु र समाधानका उपायहरु	29
३.६ प्रतिवेदन प्रस्तुतीकरणमा प्राप्त सुभावहरु :	31
३.७ जिल्ला विकास समितिका कार्यक्रमहरुबाट सामाजिक तथा आर्थिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव	31
भाग-४ निष्कर्ष र सुभाव	34
४.१ निष्कर्ष	34
४.२ सुभावहरु.....	34
अनुसूचीहरू	36
अनुसूची: १ सूचना संकलनको लागि तयार गरिएको प्रश्नावली	36
अनुसूची- २ विषयगत कार्यालय/गैर सरकारी संस्थाको लागि पश्नावली.....	39
अनुसूची-३ सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदनको ढाँचा (बुदा ११ सँग सम्बन्धित).....	41

कार्यकारी सारांश

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ र नियमावली २०५६ मा आधारित भई संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट तयार गरिएको सामाजिक परीक्षण कार्यविधि २०६७ मा उल्लेख भए बमोजिमको प्रकृयाअवलम्बन गरि यो प्रतिवेदन तयार भएको छ। यस प्रतिवेदनमा ४ अध्ययायहरू रहेकाछन्। अध्ययाय १ मा भूमीका, परिचय, उद्देश्य, अध्ययन क्षेत्रको बारेमा उल्लेख गरिएको छ भने अध्ययाय २ मा अध्ययन विधि र प्रकृया, अध्ययाय ३ मा अध्ययनको परिणाम र विश्लेषण र अध्ययाय ४ मा निष्कर्ष र सुझावहरू समावेश गरिएका छन्।

मध्य पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको भेरी अञ्चलमा पर्ने यो जिल्लामा २ नगरपालिका र ४९ गाविस छन्। निर्वाचन क्षेत्र २, ईलाकाको संख्या ११ भएको यो जिल्लाको क्षेत्रफल १५०५ वर्ग कि.मी. छ। २०६८ को जनगणना अनुसार यस जिल्लामा ४८९१९ घरधुरी संख्या रहेको छ भने, कुल जनसंख्या २६१७७० मध्ये १३४७८० महिला (५१.४९%) र १२६९९० पुरुष (४८.५१%) रहेकाछन्। यसैगरी जिल्लाको साक्षरता प्रतिशत ६२.९ प्रतिशत रहेको छ भने, औषत परिवार संख्या ५.३६, जनसंख्या वृद्धिदर ९०.६९ र जनघनत्व १७३.९३ प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ।

नेपाल सरकार (माननीय मन्त्रीस्तर)को मिति २०६८।१।१२ को निर्णयानुसार स्वीकृत स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि-२०६७ मा उल्लेख भएबमोजिम स्थानीय निकाय (आर्थिक प्रशासन) नियमावली, २०६४ को नियम २०१(१) बमोजिम स्थानीय निकायहरूले एक आर्थिक वर्षमा समग्र सामाजिक जिम्मेवारी पुरा गरे नगरेको सम्बन्धमा लेखाजोखा गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि, २०६७ तर्जुमा गरी कार्यान्वयन भई आएको छ। यहि व्यवस्थालाई आधार मानी जिल्ला विकास समितिले आव २०७१/७२ मा गरेका कामहरूको सामाजिक परिक्षण गरिएको छ।

यस सामाजिक परिक्षणको उद्देश्यहरूमा (क) दैलेख जिविसले गत आवमा गरेका कामहरू कत्तिको पारदर्शी ढंगले सञ्चालन भए त्यसको लेखाजोखा गर्ने, (ख) दैलेख जिविसले गत आवमा गरेका क्रियाकलापहरूबाट सामाजिक तथा आर्थिक क्षेत्रमा परेको प्रभावको अध्ययन गर्ने, (ग) सामाजिक परिक्षण कार्यक्रमले जिल्ला भित्र रहेका सरकारी, गैर सरकारी तथा निजी क्षेत्रले कसरी अभ्यास गरेकाछन् भन्ने कुराको लेखाजोखा गर्ने (घ) अध्ययनको आधारमा आगामी दिनहरूमा कसरी कामलाई अगाडी बढाउनु पर्छ भन्ने सिफारिस गर्ने रहेको छ। यस अध्ययनको लागि ४ विषयगत क्षेत्र (क) महिला, बालबालिका तथा समावेशी, (ख) जनचेतना तथा गरिवी निवारण (ग) विकासमा समान सहभागिताको क्षेत्र र (घ) सेवाहरूमा पहुँचको क्षेत्र तोकिएको थियो। अध्ययन कार्यलाई व्यवस्थित गर्न र सूचना/तथ्याङ्क संकलन गर्नको लागि सन्दर्भ सामग्रीहरू स्थानीय निकाय सम्बन्धी ऐन, नियम, कार्यविधिहरू र निर्देशिकाहरू, स्थानीय निकायको सामाजिक जिम्मेवारी, लक्ष्य, उद्देश्य, आवधिक तथा वार्षिक योजना (विषयगत कार्यालयहरूको समेत), सामाजिक उपलब्धी, कार्य सम्पादन, परिणाम र प्रभाव सम्बन्धी अभिलेख तथा सूचना, नागरिक बडापत्र, सार्वजनिक परीक्षणका प्रतिवेदनहरू, सार्वजनिक सुनुवाइ प्रतिवेदन, वार्षिक तथा चौमासिक प्रतिवेदनहरू, गतवर्षको सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदन तथा अन्य आवश्यक सामाग्रीको अधारिएको थियो। यसै गरी जिल्ला विकास समिति दैलेखका सम्बन्धित अधिकारीहरूसंग छलफल गरी अध्ययनको बारेमा थप जानकारी लिइएको थियो। उपलब्ध गराईको कार्य निर्देश शर्तको आधार, सन्दर्भ सामग्रीहरूको अध्ययन तथा जिल्ला विकास समिति दैलेखका सम्बन्धित अधिकारीहरूसंगको छलफलको आधारमा विभिन्न सरोकारवालाहरूको लागि भिन्न भिन्न प्रश्नावली तयार गरिएको थियो। प्रश्नावली जिल्ला विकास समितिका सम्बन्धित अधिकारीहरूको प्रत्यक्ष समन्वयमा तयार गरी स्वीकृत गरिएको थियो। स्वीकृत भएको प्रश्नावली प्रयोग गरी दैलेख जिल्ला विकास समिति र विषयगत कार्यालयहरू लगायत सम्बन्धित गैर सरकारी संस्थाहरूका सम्बन्धित अधिकारीहरूसंग अन्तर्वार्ता गरिएको थियो। अन्तरवार्ताबाट समेटिन नसकेका विषयहरूका

लागि सम्बन्धित कर्मचारीहरूको सानो समूह बनाई समूह छलफल समेत गरिएको थियो । यसका सन्दर्भमा सामाजिक परिक्षण कार्यविधिको अनुसूची २ र ३ लाई आधार मानिएको थियो । अध्ययनको क्रममा सामाजिक परिक्षकले यस अध्ययनको क्रममा आचार संहितापालना गरी काम सम्पन्न गरेको थियो । यसरी तयार गरिएको प्रतिवेदन जिल्ला विकास समितिसंग समन्वय गरी सार्वजनिक गर्न दैलेख जिल्ला विकास समितिको कार्यालयमा मिति २०७२ श्रावण २४ गतेका दिन कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदन प्रस्तुतिको कार्यक्रममा उपस्थित हुनुहुने स्थानीय निकायका प्रमुख सरोकारवालाहरू तथा वास्तविक उपभोक्ताका प्रतिनिधिहरू (वर्तमान पदाधिकारीहरू, नागरिक, समाज, राजनैतिक दलहरू, प्रमुखरदाताहरू, पूर्व जनप्रतिनिधिहरू, पिछ्छडिएका वर्ग, बालबाबालिका, महिला प्रतिनिधि, स्थानीय गैसस, टोल विकास संस्था, वडा नागरिक मन्च तथा सामुदायिक संस्थाहरू, बुद्धिजीवीहरू, पत्रकार आदि)सँग अन्तरक्रियाका लागि समावेश गरिएको थियो । उक्त प्रतिवेदन उपर सरोकारवालाहरूको प्रतिक्रिया र सुझाव संकलन गरिएको थियो । ती प्रतिक्रिया र सुझावहरूलाई समावेश गरी अन्तिम प्रतिवेदन तयार गरी जिविस दैलेखमा पेश गरिएको थियो । यो अध्ययन मिति २०७२ श्रावण १५ देखि शुरु भई २०७२ श्रावण मसान्तमा सम्पन्न भएको थियो । अध्ययनको परिणाम निम्न अनुसार व्याख्या गरिएको छ ।

१) महिला, बालबालिका तथा समावेशी क्षेत्र

कूल घरधुरी संख्याको ७५.७९ प्रतिशत घरधुरीका नागरिकहरूलाई एक घण्टा भित्र पैदल वा यातायातको साधन प्रयोग गरी स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न सक्ने अवस्था देखिएको छ जुन गत आवमा ६८.८६ प्रतिशत थियो । एक वर्ष मुनीका बालबालिकाको आधारमा खोपमा पहुंच ९४.०२ प्रतिशत भएको पाईयो जुन गत आवमा ८५.३३ प्रतिशत थियो । ४ पटक गर्भवती जाच गरिएको महिलाको प्रतिशत यस आव २०७१/७२ मा ८५.९० प्रतिशत भएको पाईयो जुन आव २०६९/७० मा ५९.२० प्रतिशत थियो । दक्ष प्रसुतीकर्मीबाट प्रसुती गरिएका महिलाको प्रतिशत गत आवको ५८.८ प्रतिशतबाट बढेर ७९.६५ पुगेको छ भने सब हेल्थपोष्ट वा हेल्थपोष्टबाट सेवा लिने घरधुरी परिवारको गत आवको प्रतिशत ३७.५९ बाट बढेर यस आवमा ४३.२९ प्रतिशत भएको छ । यो तहको प्रगति हुनुमा खास गरेर जनचेतना अभिवृद्धि, महिला स्वास्थ्य कार्यकर्तालाई तालिम, स्वास्थ्य संस्थाको पूर्वाधारमा वृद्धि प्रसुति भत्ता, सडक मर्मत तथा निर्माण, सेवा र सुविधामा विस्तार, स्थानीय स्तरमा थप स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था, सरकारी निकाय, स्थानीय निकाय तथा गैर सरकारी निकाय विचको समन्वय, सहकार्य तथा सामाजिक परिचालन अन्तर्गत आम नागरिकको सहभागिता रहेको पाईयो ।

पूर्व प्राथमिक शिक्षामा खुद भर्नादर आव २०७०/७१ मा ३९.३ प्रतिशत भएकोमा यस आव २०७१/७२ मा ५९.७ प्रतिशत भएको छ भने कक्षा १ मा खुद भर्नादर छात्र /छात्रा ६४.९ प्रतिशत बाट बढेर ७७.२० प्रतिशत पुगेको छ । प्राथमिक तहमा कक्षा छोड्ने वा दोहोऱ्याउनेहरूको प्रतिशत १९.३ कायम राख्न सफल भएको छ भने कक्षा उत्तिर्ण हुने दर ७.३८ प्रतिशतबाट बढेर १९.९८ प्रतिशत पुगेको छ । प्राथमिक तहमा तालिम प्राप्त शिक्षक ९५.२ प्रतिशत र प्रति कक्षा कोठा विद्यार्थी संख्या २९.०८ बाट घटेर २७.०६ मा भरेको छ राष्ट्रिय साक्षरता अभियान, विद्यालय व्यवस्थापनमा सुधार, खानेपानी तथा चर्पीको सुविधा विस्तार, अभिभावक शिक्षा, विद्यालय भवन मर्मत, थप कोठा निर्माण, सरकारी निकाय, स्थानीय निकाय र गैर सरकारी निकाय विचको समन्वय र सहकार्यका कारण यो प्रगति भएको देखिन्छ ।

आव २०७०/७१ मा ८९.९ प्रतिशत नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी उपलब्ध भएकोमा गत आव २०७१/७२ मा यो बढेर ८६.९६ प्रतिशत पुगेको छ । सौचालय भएको परिवारको प्रतिशत ६५.३९ बाट बढेर ९७.४ प्रतिशत पुगेको छ भने खानेपानी र चर्पीको सुविधा भएको प्राथमिक विद्यालयहरूको प्रतिशत ८९ भएको पाईयो । यस्तो विकास हुनुमा सरकारी, गैर सरकारी तथा स्थानीय निकायहरू बीचको समन्वय, सहकार्य,

आम नागरिकहरूको संलग्नता सुनिश्चित खानेपानी तथा सरसफाई योजना सञ्चालन, पुराना योजनाको मर्मत आदी भएको पाईयो ।

२) जनचेतना तथा गरिवी निवारण क्षेत्र

जिल्लाका सबै गाविसहरूमा सामाजिक परिचालन कार्य सञ्चालनमा आएको पाईयो । यसका लागि कुल ४४१ वडा नागरिक मञ्च र ९८ नागरिक सचेतना केन्द्र स्थापना भएका थिए । वडा नागरिक मञ्चमा कुल १०९४४ सदस्य भएको र जस मध्ये ५२ प्रतिशत पुरुष र ४८ प्रतिशत महिला भएको पाईयो । यसैगरी स्थापना भएका ९८ नागरिक सचेतना केन्द्रमा कुल ३३१६ नागरिक सदस्य भएकोमा ७७.७१ प्रतिशत महिला र २२.२९ प्रतिशत पुरुष भएको पाईयो । यसरी हेर्दा वडा नागरिक मञ्च तथा नागरिक सचेतना केन्द्रमा महिलाको उपस्थिति राम्रै देखिन्छ । साथै वडा नागरिक मञ्च तथा नागरिक सचेतना केन्द्रलाई प्रभावकारी बनाउन थप श्रोत उपलब्ध हुनसके चेतना र विकासलाई संगसंगै लैजान सकिने देखिन्छ । समाजमा रहेको सामाजिक विकृति हटाउन जिल्लामा जिल्ला विकास समितिको अगुवाईमा विभिन्न निकायको प्रयास गरेको पाईयो । यसका लागि विभिन्न जनचेतना फैलाउने कार्यक्रमहरू जस्तै महिला दिवस, बाल दिवस, प्रजातन्त्र दिवस तथा सांस्कृतिक पर्वहरू जस्तै तीज, भैलो, देउसी आदि मनाएको पाईयो ।

यस जिल्लामा कुल ५१ बाल श्रमिक रहेका छन् जुन गत आव २०७१/७२ मा ९० थियो जसमा बालक ७८.४४ प्रतिशत र बालिका २१.५६ प्रतिशत भएको पाईयो । समूह छलफलमा आएको निचोड अनुसार घरेलु श्रमिकमा बढी बालिका र उद्योगमा बढी बालक भएको पाईयो ।

गरिवी निवारणको प्रयासहरू

जिल्ला विकास समिति तथा गाउँ विकास समितहरूले पूर्वाधार विकास गरी आम नागरिकहरूलाई सेवा तथा वस्तुको पहुँच बढाउन सहयोग गरेको पाईयो । खास गरेर सडक निर्माण तथा मर्मत, खानेपानी, सिंचाई, विद्यालय भवन निर्माण तथा मर्मत, पर्यटन स्थलहरूको मर्मत तथा प्रवर्द्धन जस्ता योजनाहरू सञ्चालन गरेको देखिन्छ, जसले लक्षित समुदायको पहुँच वृद्धि भएको पाईयो । जिल्ला विकास समितिले सञ्चालन गरेका कुल योजना मध्ये २७.९४ प्रतिशत सडक, पुल, कलभर्ट, ११.६६ प्रतिशत जनसहभागितामा आधारित कार्यक्रम, आय आर्जनमा ५.२८ प्रतिशत खानेपानीमा ४.५१ प्रतिशत योजनाहरू थिए । कुल सञ्चालित योजनाहरू मध्ये ९८.०२ प्रतिशत योजना उपभोक्ता समिति र बाँकि १.९८ प्रतिशत योजनाहरू ठेकेदार मार्फत सञ्चालन भएको पाईयो । यसरी हेर्दा विकास योजनाहरूले स्थानीय स्तरमा रोजगारी श्रृजना भएको पाईन्छ । जिल्ला विकास समितिको योजनाहरूको संख्या गत आवको तुलनामा यस आवमा घटेको पाईयो । प्राप्त सूचना अनुसार जिविसले साना योजनाहरूको संख्या कम गरेको र प्राप्त बजेटको आधारमा मात्र योज स्वीकृत गरेको थियो भने केही साना योजनाहरू गाविसलाई संचालन गर्ने जिम्मेवारी दिईएको देखियो । यसले गर्दा जिविसका क्रमागत योजनाहरूको संख्या घटाउन सजिलो भएको छ । यसैगरी पूर्वाधार विकासबाट प्राप्त अवसरहरूलाई उपयोग गरी जिल्लामा सामाजिक विकास मार्फत रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना गर्ने थुप्रै कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा आएको पाईयो । रोजगार प्रवर्द्धनको लागि समूह समिति गठन/पुनर्गठन गरेर कृषि, पशु तथा गैर कृषि व्यवसायहरू सञ्चालन भएको पाईयो । जिल्ला विकास समिति, गाउँ विकास समिति तथा विषगत कार्यालयहरूको संयुक्त प्रयासमा कृषि क्षेत्रमा ७१३, पशुपालनमा २३५ तथा अन्य गैर कृषि क्षेत्रमा ६७० रोजगारी श्रृजना भएको देखिन्छ ।

३) विकासमा समान सहभागिताको क्षेत्र

जिल्ला विकास समितिले विकास कार्यमा सबै वर्ग, क्षेत्र, लिङ्गका नागरीकहरूको सहभागितालाई सुनिश्चित गरेको छ । खास गरेर उपभोक्ता समितिहरूको गठन, त्यसमा रहने पदाधिकारीहरूको चयन तथा लाभान्वितहरूको छनौट आदी कार्यहरूमा नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेको नीति नियमहरूलाई परिपालना गरेको देखिन्छ । सबै उपभोक्ता समितिहरूमा ३३ प्रतिशत महिला तथा केही प्रतिशत पछाडी परेका वर्गहरूका नागरीकहरूको संलग्नता रहेको पाईयो । खासगरी दलित, जनजाती तथा विपन्न वर्गका नागरिकहरूलाई विकास कार्यमा सहभागि गराउन प्रयास गरेको पाईयो । नेपाल सरकारका विषयगत कार्यालयहरूले पनि तालुक मन्त्रालयहरूबाट प्राप्त निर्देशन तथा नीति नियमहरूको परिपालना गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको पाईयो । खास गरी जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, पशु सेवा कार्यालय, वन कार्यालय, जिल्ला शिक्षा कार्यालय, महिला तथा बालबालिका कार्यालय, जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयहरूले गरीबी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालिलाई सम्वोधन गरी तथ्याङ्क राख्ने गरेको पाईयो । ती तथ्याङ्कहरूलाई हेर्दा विकाको कामहरूमा महिला, दलित, जनजाति तथा विपन्न वर्गका नागरीकहरूलाई बढी प्राथमिकता दिई उनीहरूको सहभागितालाई सुनिश्चित गरेको पाईयो । यसैगरी जिल्लामा काम गर्ने विभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरूले पनि नेपाल सरकारको प्राथमिकतालाई ध्यानमा राखी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरेको पाईयो । उनीहरूले राखेको तथ्याङ्कलाई आधार मान्दा पनि महिला तथा पछाडी परेका वर्गहरूको संलग्नता बढेको पाईयो ।

४) सेवाहरूमा पहुँचको क्षेत्र

यस जिल्लामा हाल सरकारी स्तरमा जिल्ला अस्पताल १, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र २, स्वास्थ्य चौकी १६ र उपस्वास्थ्य चौकी ४० रहेका छन् । हरेक गाविसमा कम्तिमा १ यस्ता स्वास्थ्य संस्थाहरू रहेका छन् । यसरी हेर्दा आम नागरिकहरूलाई आफ्नै घरदैलोमा स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध भएको देखिन्छ । यसका बाबजुद आर्थिक वर्ष ०७०/७१ मा कूल २५७३४७ जनाले ओपिडि सेवा लिएकोमा गत आव २०७१/७२ मा यो सेवा लिनेहरूको संख्या घटेर २२१२६२ पुगेको छ । त्यसैगरी स्थाई परिवार नियोजनको सेवा लिनेहरूमा १२९७ बाट घटेर १२४८ पुगेको छ भने अस्थायी नियोजन परिवार नियोजनको साधन प्रयोग गर्ने महिला तथा पुरुषहरूको संख्या ४१३५५ पुगेको छ जुन अघिल्लो आवमा ३५६७० रहेको थियो ।

यस जिल्लामा क्याम्पस ३, दश जोड दुई सम्मका शैक्षिक संस्थाहरू ४२ रहेका छन् । त्यस्तै बालविकास केन्द्र ३६०, प्राथमिक विद्यालय ३४४, निम्न माध्यामिक विद्यालय ९२ र माध्यामिक विद्यालय ५० रहेका छन् । हरेक गाविस र नगरपालिकाका वार्डहरूमा विद्यालयहरू रहेका छन् र पढ्न चाहने सबै बालबालिकाहरूको लागि विद्यालय आधा घण्टा देखि २ घण्टासम्मको दुरीमा रहेको छ ।

जिल्लामा जम्मा ७ वटा कृषि सेवा केन्द्रहरू रहेका छन् । एक सेवा केन्द्रले शालाखाला ७ गाविसका नागरिकहरूलाई सेवा पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ र कृषि सेवा केन्द्रसम्म पुग्न नागरिकहरूलाई हिडेर तथा यातायातको साधन प्रयोग गरेर बढीमा २ घण्टामा सेवा लिन सक्ने अवस्था देखिन्छ । यस्तैगरी जिल्लामा जम्मा १२ वटा पशु सेवा केन्द्रहरू रहेका छन् । एक सेवा केन्द्रले औषत ४.२५ वटा गाविसका किसानहरूलाई सेवा पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ र पशु सेवा केन्द्रसम्म पुग्न कृषकहरूलाई हिडेर वा यातायातको साधन प्रयोग गरेर बढीमा २ घण्टामा सेवा लिन सक्ने अवस्था देखिन्छ । यसरी हेर्दा कृषि तथा पशु सेवा केन्द्र अभू बढाउनुपर्ने देखिन्छ ।

जिल्लामा सञ्चालित विकासका कार्यक्रमहरूबाट जिल्लामा सामाजिक तथा आर्थिक क्षेत्रमा उल्लेखनिय सुधार आएको छ । पूर्वाधार विकास अन्तर्गत खासगरी सडक विस्तार र मर्मतले सेवा र वस्तुमा नागरिकहरूको पहुँच पुगेको देखिन्छ । सिंचाई योजनाहरूको निर्माण तथा मर्मतका कारण कृषि उत्पादनमा

बृद्धि भएको छ। विद्यालय जाने विद्यार्थीहरूको दर तथा कक्षा पास हुने विद्यार्थीहरूको दर पनि गत आवको तुलनामा बढेको छ। टोलटोलमा विद्यालयहरू रहेको छ। त्यस्तै स्वास्थ्य सेवामा पनि नागरिकको पहुँच बढेको छ। दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट सुत्केरी गराउने, गर्भवती जाँच गर्ने, स्वास्थ्य संस्थामा गएर सेवा लिने प्रवृत्ति पनि बढेको देखिन्छ। कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रमा रोजगारी श्रृजना भई आम नागरिकको आम्दानी बढेको छ। खानेपानीको सुविधा पुगेपछि खानेपानी लिन जाने समय बचत भएको र सो समय आय आर्जको कामम उपयोग गरी आम्दानीको स्रोत बढेको देखिन्छ र बढेको आम्दानी शिक्षा, स्वास्थ्य आदि क्षेत्रमा खर्च गर्ने गरिएको छ।

४) सुभावहरू

- ❖ गर्भवती तथा सुत्केरी महिलाहरूको सेवा विस्तारका लागि हरेक गाविसहरूमा कम्तिमा १ सुत्केरी गराउन योग्य सुविधासम्पन्न स्वास्थ्य संस्थाको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- ❖ कृषकहरूलाई गुणस्तरीय सेवा सरल तथा सुलभ तरिकाले उपलब्ध गराउन केही सेवा केन्द्रहरू पायक पर्ने स्थानमा थप र केहीलाई स्थानान्तरण गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- ❖ रूपान्तरणीय सामाजिक परिचालनलाई अभि प्रभावकारी बनाउन वडा नागरिक मञ्च र नागरिक सचेतना केन्द्रका लागि थप स्रोत जुटाई सदस्यहरूलाई अभि कृयाशिल बनाउन उनिहरूको क्षमता विकास गर्न गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- ❖ विकास र यसका सूचकहरूको व्याख्या गरी तद्नुरूप तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने परिपाटी बसाउनु जरुरी छ। यसका लागि स्थानीय निकाय तथा लगायतका विषयगत कार्यालयहरू र अन्य गैर सरकारी निकायहरूले तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्दा डाटाबेस व्यवस्थापन प्रणाली अवलम्बन गरी तथ्याङ्कमा एकरूपता ल्याउन जरुरी देखिन्छ।
- ❖ गाविसहरूले तथ्याङ्क संकलन गर्दा पनि डाटाबेस व्यवस्थापन प्रणालीको फ्रेमवर्कसंग मेल खाने गरी गर्नुपर्ने देखिन्छ। यसले गर्दा स्थानीय निकायहरूले गरेका सबै क्रियाकलापहरू समेटिने र गरेको लगानीलाई पुष्टी गर्न पनि सजिलो हुन्छ। खास गरी तथ्याङ्कहरू लाभान्वित वर्ग, सेवाग्राहीहरू, जात जाती, सामाजिक वर्ग, आर्थिक वर्ग, लिङ्ग तथा भूगोल आदि जस्ता विषय सम्बन्धित सूचकहरू तयार गरी लागु गर्न अपरिहार्य छ।

भाग-१ परिचय

१.१ दैलेख जिल्ला र जिल्ला विकास समिति दैलेख

दैलेख जिल्ला मध्य पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत भेरी अञ्चलमा पर्ने एक दुर्गम पहाडी जिल्ला हो । यस जिल्लाको पूर्व, पश्चिम, उत्तर, दक्षिण तर्फमा क्रमसः जाजरकोट, अछाम, कालिकोट र सुर्खेत जिल्लाहरु पर्दछन् । समुद्र सतह बाट ५४४ मि. (तल्लो दुङ्गेश्वर) देखि ४९६८ मि. (महावूलेक) सम्मको उचाईमा फैलिएको छ । राजनैतिक रूपमा ४९ वटा गा.वि.स, २ नगर पालिका, ११ वटा ईलाका र २ (दुई) निर्वाचन क्षेत्रमा विभाजन गरिएको छ । सदरमूकाम नारायण नगरपालिका दैलेख बजारमा रहेको छ । चूप्रा, दूल्हू, तल्लो दुङ्गेश्वर, राकम, नौमुले, ठाँटिकांध, राकमकर्णाली आदि क्षेत्रमा व्यापार व्यवसाय हुने गरी बजार विस्तार भैरहेको छ । जिल्लाको कुल भू-भाग मध्ये ८० प्रतिशत भू-भाग पहाडी र २० प्रतिशत उच्च पहाडी क्षेत्रमा पर्दछ । जिल्लाको अधिकांश भागमा पत्रे चट्टान पाईन्छ भने वालुवायुक्त र कडा खाले चट्टान कमै पाईन्छ ।

चित्र नं. १ : जिल्लाको नक्सा

जिल्लाको १५०५ वर्ग कि.मि. (१५००५१ हेक्टर) क्षेत्रफल मध्ये विभिन्न प्रयोजनको लागि तल उल्लेखित विवरण बमोजिम प्रयोग हुदै आएको छ । विश्व मान चित्रमा दैलेख जिल्ला ८१°२५' देखि ८१°५३' पूर्व देशान्तर र २८°३५' देखि २५°८' उत्तरी अक्षांस सम्म फैलिएको छ । यस जिल्लाका प्रमुख नदी तथा खोलाहरुमा कर्णाली नदी पश्चिम सिमानामा रहेको छ । जिल्ला भित्रका अन्य साना तथा ठूला खोलाहरुमा लोहोरे, छामाघाट, रामघाट, पराजुल, कट्टी, नाभिस्थान, ताराघाट खोला आदि हुन । सहायक खोलामा सुगुरखाल, सिम, भाक्री, दमारखोला, द्वारी मुल, भावल भित्री, सिमाठेकपानी, कुरा, सल्लेरी, छहरे, वुढी, जीडा, थुमका, कपुर, भारी, भ्याउ, सेक्टीपानी मुहान, पैरा खोला, भैरे, सिदा, धारा, पानी, मौवा, माटीखानी, नाउली, कडे, वुढ्हा, पहडा, निगालपानी, आहाल, घट्टे खोला आदी विभिन्न खोलानालाहरु छन । ताल तथा पोखरीहरुमा मालती गंगा, तालपोखरी, कर्णाली नदी तथा लोहोरे खोलाका छेउछामा सिमसार क्षेत्रहरु रहेका छन् ।

यस जिल्लाको औषत अकितम तापक्रम ३४° सेन्टीग्रेट र औषत न्यूनतम तापक्रम ५° सेन्टीग्रेट रहेको छ र वार्षिक वर्षा करिव १७०० मिलिमिटर सम्म हुने गर्दछ । भौगोलिक अवस्थिति अनुसार जिल्लाको जलवायु फरक फरक किसिमको पाईन्छ । औषत रूपमा यस जिल्लामा समशितोष्ण हावापानीको बाहुल्य रहेको छ । गृष्म र वर्षा ऋतुमा मनसुनी वर्षा हुने गर्दछ भने हिंडुदमा कम पानी पर्दछ । यस जिल्लाको वनक्षेत्रलाई हावापानीका आधारमा निम्न अनुसारको रूपमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

(१) उष्ण सदावहार तथा उपोष्ण पतझर वन : उच्च तापक्रम तथा बढि वर्षा हुने समुद्र सतहदेखि २१०० मिटर सम्मको उचाईमा पाइने वनलाई उष्ण सदावहार वन भनिन्छ । तल्लो दुङ्गेश्वर, कर्णाली नदीको किनार र सोको आसपासमा पाइने साल, सिसौं, जामुन, खयर, कर्मा, अस्ना आदि उष्ण सदावहार वनको रूपमा रहेको पाईन्छ भने कटुस, चिलाउने, खोटेसल्लो, सिमल, काफल, उत्तीस, ओखर चांप आदी

महाभारत क्षेत्रको पहाडमा उपोष्ण पतझर वनको रूपमा पाईने गर्दछ। यस प्रकारको वनले १८६५४ हे. अर्थात (२३.८७ %) भू भाग ओगटेको छ।

(२) **शीतोष्ण कोणधारी वन** : समुद्र सतहदेखि करिब २१००-३१०० मिटरको पहाडी श्रेणीमा पाइने वन जंगललाई शीतोष्ण कोणधारी वन भन्ने गरिन्छ। पैयू, उत्तीस, कटुस, तेजपात, लालीगुरास, चुत्रो, टिमुर, ऐसेलु, बांभ्र, अंगेरी, सौर खोटेसल्ला आदि वन र वनस्पतिजन्य रुख विरुवाहरुको बाहुल्य यस शीतोष्ण कोणधारी क्षेत्रमा भेटिन्छ। यस प्रकारको वनले ४६८५६ हे. अर्थात (५९.९७ %) दैलेख जिल्लामा रहेको वन क्षेत्रको सबै भन्दा बढी भू-भाग ओगटेको छ।

(३) **लेकाली वन** : समुद्र सतहदेखि करिब ३१००-४१०० मिटरको हिमाली प्रदेशको तल्लो शृङ्खलमा पाइने वनलाई लेकाली वन भनिन्छ। पर्याप्त वर्षाविना पनि हुर्कन सक्ने धुपीसल्लो, देबदार, भोजपत्र, सेतो गुरास, खर्सु जस्ता रुखहरुको बाहुल्य रहेको छ। यस प्रकारको वनले १०१०९ हे. अर्थात (१२.९४%) वन क्षेत्रको भू भागमा रहेको छ।

(४) **टुन्डा वन** : समुद्र सतहदेखि करिब ४१०० मिटर देखि माथिको उच्च हिमाली भू-भागमा पाइने पतझडजन्य वनस्पतिलाई टुन्डा वन भनिन्छ। काडादार अति होचा गुरासका प्रजाति भोजपत्र जस्ता रुखविरुवाहरु पाईन्छन्। यस प्रकारको वनले २५१८ हे. अर्थात (३.२२%) वन क्षेत्रको भू-भाग रहेको छ।

जनगणना २०६८ अनुसार यस जिल्लामा ४८९१९ घरधुरी संख्या रहेको छ भने, कुल जनसंख्या २६१७७० मध्ये १३४७८० महिला (५१.४९%) र १२६९९० पुरुष (४८.५१%) रहेकाछन्। यसैगरी जिल्लाको साक्षरता प्रतिशत ६२.९ प्रतिशत रहेको छ भने, औषत परिवार संख्या ५.३६, जनसंख्या वृद्धिदर ९०.६९ र जनघनत्व १७३.९३ प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ। दैलेख जिल्लामा विभिन्न जातीको वासोवास छ। प्रमुख रूपमा ठकुरी, क्षेत्री, सार्की, मगर र बाहुन जातका मानिसहरुको बाहुल्यता देखिन्छ। यसका अलावा नेवार, दमाई, तामाङ्ग, गुरुङ्ग, योगी, गिरी, पुरी आदि जातको पनि बसोवास रहेको छ। जिल्लाका सिमान्त जातिमा गन्धर्व, वादी, राउटे, आदी पर्दछन्। प्रमुख जातीहरुमा ब्राम्हण क्षेत्री ५८.८ प्रतिशत, दलित २४.११, जनजाति ११.३ र अन्य १.६१, प्रतिशत रहेको छ। यहाँका वासिन्दाहरुले वैशाखे संक्रान्ती, रक्षावन्धन, तिज, ऋषि पञ्चमी, दशै, तिहार, माघे संक्रान्ती, वसन्त पञ्चमी, फागु पूर्णिमा, शिवरात्री, रामनवमी जस्ता चाडपर्वहरु प्रमुख पर्वको रूपमा मनाउने गर्दछन्। जिल्लामा हिन्दू धर्मावलम्बीहरुको बाहुल्यता रहेको छ। जनसंख्या अनुसार हिन्दु ९९.७५ प्रतिशत, बौद्ध ०.०८८, ईस्लाम ०.०९८ र ईसाइ तथा अन्य ०.०७४ प्रतिशत धर्म मान्नेहरु रहेका छन्।

दैलेख जिल्लामा धेरै धार्मिक पुरातात्विक ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरु रहेका छन्। प्रमुख धार्मिक स्थलहरुमा पञ्चकोशी अन्तगरत श्रीस्थान, नाभीस्थान, पादुकास्थान, कोटीला र धुलेश्वर रहेका छन्। अन्य प्रमुख मठ मन्दिरहरुमा स्वामी कार्तिक मन्दिर, दैलेख बजारको गणेश मन्दिर र नारायण मन्दिर, चामुण्डा देविको मन्दिर, विलासपुर भैरव मन्दिर, बज्र भैरव मन्दिर, मालिका देवीको मन्दिर, वुकी माईको मन्दिर, डुङ्गेश्वर, विन्द्रासैनी कालिका मन्दिर भवानी माईको मन्दिर र नौधारा इत्यादी पर्दछन्। प्रमुख पर्यटकीय स्थलहरुमा गुरासें, राकम कर्णाली, धाउरवानी गुफा, द्वारीको झरना, घोडाताल, भैरवकुण्ड, तोलीजैसीको ठुलो छहारी, लालीकांडाको गुफा, वडाभैरवको शिखर, घौसापडा गुफा, राईली त्रिपानी, विसल्ला आदि पर्दछन्। दैलेख जिल्ला पर्यटकिय दृष्टिले महत्वपूर्ण ऐतिहासिक पूरातात्विक स्थल र वस्तुहरुमा महावुगाथ, कोतगडी, पञ्चदेवल, किर्तिखम्ब, पाथरनाउली, दुल्लु, सातखम्ब, विलासपुर, भुर्तिको पंचदेवल, कुईकानाको देवल, दुल्लुको पौवा, वाणहुगां, लकान्द्रा भित्रको पाइला आदी छन्।

जिल्लामा बोलिने प्रमुख भाषा नेपाली भाषा हो । तर केही ठाउँमा गुरुङ, मगर, देउडा, नेवारी र राउटे भाषा पनि बोलिन्छ । राउटे भाषालाई खाम भाषा पनि भन्दछन् । यो जिल्लामा देशका विभिन्न जिल्लाहरू जस्तै बाग्लुङ्ग, पर्वत रुकुम, रोल्पा जुम्ला अछाम आदि ठाउँहरूबाट वसाई सरी आएका र परापूर्व काल देखि नै यही वसोवास गरिरहेका मानिसहरू वस्दै आएका छन् । यसका साथै यहां आन्तरिक र बाह्य वसाई सराई हुने गर्दछ । वसाई सरेने क्रममा अन्य जिल्ला बाँके, सुर्खेत, बर्दिया, कैलाली, काठमाण्डौं तर्फ वसाई सराई गरेको पाईन्छ । जनसंख्याको ९२ प्रतिशत जनता कृषि पेसामा आधारित छन् । मुख्य व्यवसायमा खेतीपाती, पशुपालन, कुखुरा पालन, वाखापालन, दुग्ध व्यवसाय, होटल व्यवसाय, ज्याला, कृषि, मजदुरी, प्रशासनिक सेवा, घरेलु उद्योग, जडिवुटी र अन्य व्यवसाय गरी जिविकोपार्जन गरिरहेका छन् ।

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ र नियमावली २०५६ ले स्थानीय निकायहरूलाई स्थानीय सरकारको रूपमा विकास गर्न खोजेको छ । यस ऐन र नियमावलीले नगरमा नगरपालिका, गाउँमा गाउँ विकास समिति र जिल्लामा जिल्ला विकास समितिलाई आ-आफ्नो अधिकार र कर्तव्य बाँडफाँड गरी विकासको काममा आम नागरिकको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने, पारदर्शिता कायम गर्ने र उनीहरूलाई बढि जिम्मेवार बनाउन मार्गचित्र तय गरेको छ । यसका लागि संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले विभिन्न नीति, कार्यविधि, दिग्दर्शन तथा मार्ग निर्देशनहरू तयार गरी स्थानीय निकायको कामलाई सरलीकृत गर्दै आएको छ । जस अन्तर्गत जिल्ला विकास समितिले एक वर्षभरी गरेका कामहरूको सामाजिक परीक्षण गर्नु पनि जिविसको कर्तव्य हुन्छ ।

१.२. सामाजिक परीक्षणको औचित्य

नेपाल सरकार (माननीय मन्त्रीस्तर)को मिति २०६८/१/१२ को निर्णयानुसार स्वीकृत स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि- २०६७ मा उल्लेख भए बमोजिम स्थानीय निकाय (आर्थिक प्रशासन) नियमावली, २०६४ को नियम २०१(१) बमोजिम स्थानीय निकायहरूले एक आर्थिक वर्षमा समग्र सामाजिक जिम्मेवारी पुरा गरे नगरेको सम्बन्धमा लेखाजोखा गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि, २०६७ तर्जुमा गरी कार्यान्वयन भई आएको छ । उक्त कार्यविधिको उद्देश्यमा खास गरेर स्थानीय निकायको सामाजिक जिम्मेवारी, त्यसलाई पालना गर्न भएको प्रयास तथा कार्य सम्पादनको लेखाजोखा गर्ने प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गरेकोछ । त्यसैगरी सामाजिक परीक्षणको व्यवस्था स्थानीय निकायले अनिवार्य रूपमा लागू गर्नका लागि परीक्षण विधिलाई सरलीकृत गर्न, प्रक्रियालाई स्पष्ट तथा व्यवस्थित गर्न, सामाजिक प्रक्रियामा एकरूपता ल्याउन र सामाजिक परीक्षण कार्यलाई संस्थागत गर्न सहयोग पुऱ्याउनु पनि हो । स्थानीय निकायले एक आर्थिक वर्षमा सम्पादन गरेका कार्यक्रम र त्यसको सामाजिक उपलब्धी तथा कार्यसम्पादनको लेखाजोखाका लागि वर्षमा एक पटक सामाजिक परीक्षण गर्नु पर्दछ । सामाजिक परीक्षणका सैद्धान्तिक र व्यावहारिक पक्षलाई समेट्दै स्थानीय निकायलाई ऐन तथा नियमावलीले तोकेको सामाजिक जिम्मेवारी, त्यस अनुसार सञ्चालित कार्यक्रम, आयोजनाले ल्याएको सामाजिक उपलब्धी र सामाजिक जिम्मेवारी बहन गर्न सक्ने संस्थागत क्षमता आदिको सामाजिक विकासका सूचकलाई आधारमानी लेखाजोखा गर्नु पर्ने व्यवस्था सामाजिक परीक्षणमा पर्दछ । सामाजिक परीक्षण आर्थिक वर्ष समाप्त भएको पहिलो चौमासिक भित्र गरिसक्नु पर्नेछ । तर कुनै कार्यक्रम/आयोजना विशेषको थप सामाजिक परीक्षण गर्नको लागि यो व्यवस्थाले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन । त्यसैगरी गैसस तथा अन्य सार्वजनिक संस्थाहरूले पनि सामाजिक परीक्षण गर्दा यसै विधिको प्रयोग गर्न सक्नेछन् र सो गर्न गराउन स्थानीय निकायहरूले समन्वय र सहयोग गर्नु स्थानीय निकायको दायित्व हुनेछ । यसै शिलशिलामा सामाजिक परीक्षणको अध्ययन गर्न जिविस दैलेखले सामाजिक सेवा केन्द्र (सोसेक) नेपाललाई

परामर्शदाता तोकि स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यविधि, २०६७ अनुसारको प्रक्रिया अपनाई यो अध्ययन गरिएको छ ।

१.३. सामाजिक परीक्षणको उद्देश्य

- ❖ दैलेख जिविसले गत आव २०७१/७२ मा गरेका कामहरुको पारदर्शिता र त्यसको लेखाजोखा गर्ने ।
- ❖ दैलेख जिविसले गत आव २०७१/७२ मा गरेका क्रियाकलापहरुबाट सामाजिक तथा आर्थिक क्षेत्रमा परेको प्रभावको अध्ययन गर्ने ।
- ❖ जिल्ला भित्र रहेका सरकारी, गैर सरकारी तथा निजी क्षेत्रले गर्ने गरेको सामाजिक परीक्षणको लेखाजोखा गर्ने ।
- ❖ अध्ययनको आधारमा आगामी दिनहरुमा सम्पादन गरिने क्रियाकलापहरु सञ्चालनमा मार्ग निर्देश गर्नु ।

१.४. सामाजिक परीक्षणको विषयगत क्षेत्र

यस अध्ययनको लागि निम्नानुसारको विषयगत क्षेत्रहरुलाई आधार मानी सामाजिक परीक्षण गरिएको थियो ।

- (क) बालबालिका, महिला तथा समावेशी क्षेत्र ।
- (ख) जनचेतना तथा गरिवी निवारण क्षेत्र ।
- (ग) सामाजिक विकास (स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी तथा सरसफाई)मा समान सहभागिताको क्षेत्र ।
- (घ) सेवाहरुमा लक्षित वर्गहरुको पहुँचको क्षेत्र ।

भाग-२ अध्ययन विधि र प्रक्रिया

सामाजिक सेवा केन्द्र (सोसेक) नेपाले जिल्ला विकास समिति दैलेखले स्थानीय निकाय सामाजिक परीक्षण कार्यका लागि जिम्मेवारी दिए अनुसार सो कार्यको लागि दक्ष अनुभवनी प्राविधिकहरूको संलग्न गराई निम्न विधिहरूको अवलम्बन गरी अनुसन्धानात्मक ढंगले सामाजिक परीक्षण गरेको थियो ।

२.१ सन्दर्भ सामग्री अध्ययन र समिक्षा

सामाजिक परीक्षण कार्य गर्दा परिक्षक तथा परीक्षण टोलिले सो कार्यका लागि सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा स्थानीय निकाय सम्बन्धी ऐन, नियम, कार्यविधिहरू र निर्देशिकाहरू, स्थानीय निकायको सामाजिक जिम्मेवारी, लक्ष्य, उद्देश्य, आवधिक तथा वार्षिक योजना (विषयगत कार्यालयहरूको समेत), सामाजिक उपलब्धी, कार्य सम्पादन, परिणाम र प्रभाव सम्बन्धी अभिलेख तथा सूचना, नागरिक बडापत्र, सार्वजनिक परीक्षणका प्रतिवेदनहरू, सार्वजनिक सुनुवाइ प्रतिवेदन, वार्षिक तथा चौमासिक प्रतिवेदनहरू, गत वर्षको सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदन तथा अन्य आवश्यक सामग्रीहरूको विस्तृत रूपमा अध्ययन गरी अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा प्राप्त सूचनाहरूको समिक्षा र विश्लेषण गरिएको छ ।

२.२ जिल्ला विकास समिति दैलेखका सम्बन्धित अधिकारीहरूसंग छलफल

यस अध्ययनको क्रममा परामर्शदाताले जिल्ला विकास समिति दैलेखका सम्बन्धित अधिकारीहरूसंग छलफल गरी अध्ययनको बारेमा थप जानकारी लिएको थियो । यसले परामर्शदातालाई विषयको गम्भीरता र आवश्यकताको गहिराईमा पुग्न सजिलो भएको थियो ।

२.३ अन्तर्वार्ताको लागी प्रश्नावलीको तयारी

सामाजिक परीक्षणको लागी तयार गरेको कार्य निर्देश शर्तको आधार, विभिन्न सन्दर्भ सामग्रीहरूको अध्ययन तथा जिल्ला विकास समिति दैलेखका सम्बन्धित अधिकारीहरूसंगको छलफलको आधार तथा विभिन्न वेब साईटहरूको अध्ययन गरेपछि अध्ययनका लागी विभिन्न सरोकारवालाहरूको लागी भिन्न भिन्न प्रश्नावली तयार गरिएको थियो । सूचना संकलन गर्नु भन्दा पहिले प्रश्नावली जिल्ला विकास समितिका सम्बन्धित अधिकारीहरूको प्रत्यक्ष समन्वयमा तयारी तथा प्रस्तुत गरी स्वीकृत गरिएको थियो ।

२.४ अन्तर्वार्ता, स्थलगत निरीक्षण, अवलोकन र समूह छलफल

स्वीकृत भएको प्रश्नावलीको प्रयोग गरी दैलेख जिल्ला विकास समिति र विषयगत कार्यालयहरू लगायत सम्बन्धित गैर सरकारी संस्थाहरूका सम्बन्धित अधिकारीहरूसंग सूचना संकलन गरिएको थियो । यसको लागी सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसंग आवश्यकता अनुसार अन्तर्वार्ता, छलफल र अन्तकृया गरिएको थियो । खास गरी अन्तर्वार्ताले समेट्न नसकेका विषय वस्तुहरूलाई सम्बन्धित कर्मचारीहरू तथा लाभान्वित वर्गहरूको समूह बनाई समूह छलफल समेत गरिएको थियो । यस क्रममा स्थलगत निरीक्षण र अवलोकन समेत गरिएको थियो । समूह छलफलमा खास गरेर कार्यक्रम सञ्चालनको प्रक्रिया, कार्यक्रमहरूका सबल पक्ष, सुधार गर्नुपर्ने पक्ष, सामाजिक जिम्मेवारीको बहनमा देखिएका प्रमुख समस्या, चुनौती, तिनीहरूको कार्यान्वयन अवस्था र भावी कार्यदिशाका बारेमा समेत बुँदागत रूपमा गहन अध्ययन गरिएको थियो । जसका लागी तल उल्लेखित विषयवस्तु समेटी सामाजिक परीक्षण कार्यविधिको अनुसूची २ र ३ लाई आधार मानिएको थियो ।

- ❖ बालबालिका, महिला तथा समावेशी क्षेत्र ।
- ❖ जनचेतना तथा गरिवी निवारण क्षेत्र ।

- ❖ सामाजिक विकास (स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी तथा सरसफाई)मा समान सहभागिताको क्षेत्र ।
- ❖ सेवाहरुमा पहुंचको क्षेत्र ।

यसका अतिरिक्त निम्न विषयहरुलाई पनि सूचना संकलनमा समावेश गरिएको थियो ।

- ❖ कार्यक्षेत्रको परिचय
- ❖ स्थानीय निकायको प्राथमिकता तथा लक्षहरु
- ❖ गत वर्षको मुख्य मुख्य उपलब्धिहरु
- ❖ यसवर्षको मुख्य मुख्य उपलब्धिहरु (सूचकहरुको आधारमा प्रस्तुत गर्ने)
- ❖ सामाजिक जिम्मेवारी बहन गर्ने क्षमता
- ❖ समस्याहरु
- ❖ सुधारको लागि चाल्नुपर्ने कदम तथा सुभावहरु

सामाजिक परीक्षण कार्यविधिमा उल्लेख भएबमोजिमको आचारसंहिता पालना गरी सामाजिक परीक्षण कार्य सम्पन्न गरिएको थियो । उल्लेखित आचारसंहिताहरु जस्तै विषयवस्तुमा मात्र केन्द्रित रहने, तथ्यांक र सूचनालाई आधार मान्ने, निजी वा व्यक्तिगत कुरामा टिप्पणी नगर्ने तथा व्यक्तिगत आक्षेप नलगाउने, सहभागीहरुले व्यक्त गरेका विचारमा प्रतिवाद नगरी प्राप्त प्रतिक्रिया, सुभाव तथा टिप्पणीलाई सकारात्मक रूपमा लिने, व्यक्ति वा संस्थाको सार्वजनिक मर्यादा र शिष्टाचारलाई कायम राख्ने, सहभागीहरुलाई विचार राख्न प्रोत्साहन गर्ने र विचारका लागि धन्यवाद दिने, सामाजिक परीक्षकले बोल्ने समय दिएपछि मात्र सहभागीहरुले आफ्ना कुराहरु राख्ने, बोल्दा पालै पालो बोल्ने, एउटा व्यक्तिले एकपटक मात्र बोल्ने र आफ्नो कुरालाई छोटकरीमा स्पष्ट रूपमा राख्ने तथा बीचमा अर्काको कुरा नकाट्ने आदीको शिष्टताको पालना गरिएको थियो ।

२.५ प्रतिवेदन प्रस्तुति तथा छलफल

संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले कार्यान्वयन गर्नको लागि तयार गरेको सामाजिक परीक्षण कार्यविधिको अनुसूची-२ र अनुसूची-३ बमोजिमको ढाँचामा उल्लेखित विवरण तयार गरि सहभागीहरु समक्ष निम्न प्रकारका प्रश्नहरु क्रमशः राखी खुला छलफलको माध्यमबाट सहभागीहरुको प्रतिक्रिया तथा सुभाव संकलन गरिएको थियो ।

- ❖ जिविसले गरेका नीतिगत निर्णय तथा प्रक्रियागत सुधारले पारेको सूचकको प्रभावका आधारमा जिविसले गरेका विकास योजनाहरुमा जन सहभागिताको स्थिति र स्थानीय निकायले समयमा सेवा सुविधा दिन नसकेको अवस्थामा जनताले भोग्नु परेका समस्याहरु ।
- ❖ जिविसकोतर्फबाट पेश गरेको विवरण प्रतिको विश्वसनीयता, बालबालिका, महिला, दलित, जनजाति, गरिब, जेष्ठ नागरिक, तथा पिछडिएका वर्गलाई मूलधारमा ल्याउन गरेका प्रयासहरुको प्रभावकारिता ।
- ❖ जिविसले दिएको सेवाको गुणस्तर, दस्तुर, सेवा दिन लगाएको समय र कार्य सम्पादनको स्तर ।
- ❖ सामाजिक उत्तरदायित्व पूरा गर्न जिविसको वर्तमान कार्य तथा कार्यशैलीमा सुधार ल्याउन प्राप्त सुभावहरु ।

२.६ प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयारी

सन्दर्भ सामग्रीहरूको अध्ययन, जिल्ला विकास समितिका पदाधिकारीहरूसंगको छलफल, अन्तवार्ता, समूह छलफल तथा सरोकारवालाहरूको सुझावहरू समेटलाई समेटेर प्रतिवेदन निम्नानुसार तयार गरिएको छ । साथै प्रतिवेदनहरू निम्न समय रेखामा पेस गरिएको थियो ।

२.७ अध्ययनको समय रेखा

उल्लेखित सम्पूर्ण कामहरू १४ दिन भित्रमा सम्पन्न भएको थियो । यसका लागि निम्न तालिका अपनाईएको थियो ।

तालिका: १ अध्ययन समय तालिका

क्रस	क्रियाकलाप	सम्पन्न गरेको मिति	कैफियत
१	सन्दर्भ सामग्रीहरूको अध्ययन	०७२ श्रावण १५ देखि १६	
२	सूचना संकलन गर्ने चेकलिष्टको तयारी	०७२ श्रावण १७ देखि १९	
३	जिविस तथा अन्य सम्बन्धित सरकारी कार्यालयका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरूसंग अन्तरक्रिया र समूह छलफल	०७२ श्रावण २० देखि २१	
४	सन्दर्भ सामग्रीहरूको अध्ययन, अन्तवार्ता र छलफलबाट आएका सूचनाहरूको प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयारी	०७२ श्रावण २१ देखि २३	
५	तयार भएको प्रतिवेदन सरोकारवाला निकाय समक्ष प्रस्तुतीकरण	०७२ श्रावण २४	
६	सरोकारवालाहरूले सुझाएका सुझाव प्रतिक्रियाहरूलाई समेत सम्बोधन गरी अन्तिम प्रतिवेदनको तयारी	०७२ श्रावण २५ देखि २६	
७	अन्तिम प्रतिवेदन जिविसमा पेस	०७२ श्रावण २८ गते	

भाग-३ अध्ययनको परिणाम र विश्लेषण

३.१ महिला, बालबालिका तथा समावेशी क्षेत्र

३.१.१ स्वास्थ्य

उपलब्ध सूचनाको आधारमा दैलेख जिल्लामा कुल घरधुरी संख्याको ७५.७९ प्रतिशत घरधुरीका नागरिकहरूलाई एक घण्टा भित्र पैदल वा यातायातको साधन प्रयोग गरी स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न सक्ने अवस्था देखिएको छ जुन गत आवमा ६८.८६ प्रतिशत थियो । यस प्रकारको विकास खास गरेर थप सडक निर्माण तथा सडक मर्मत कार्यक्रम सञ्चालनबाट भएको पाईयो ।

पाँच वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूको प्रतिशत कूल जनसंख्याको ५.९५ प्रतिशत भएको देखिन्छ, जुन गत आवमा ६.६० प्रतिशत थियो । खोप कार्यक्रममा जनचेतना अभिवृद्धि र राष्ट्रिय अभियानको खोपका कारण खोपमा पहुच भएको जनसंख्या (एक वर्ष मुनीका बालबालिकाको आधारमा) ९४.०२ प्रतिशत भएको पाईयो जुन गत आवमा ८५.३३ प्रतिशत थियो । ४ पटक गर्भवती जाच गरिएको महिलाको प्रतिशत गत ५२.२० आवमा प्रतिशतबाट बढेर यस वर्ष यो बढेर ८५.९० प्रतिशत भएको पाईयो ।

दक्ष प्रसुतीकर्मीबाट प्रसुती गरिएका महिलाको प्रतिशत गत आवको ५८.८० प्रतिशत बाट बढेर ७९.६५ पुगेको छ भने सब हेल्थपोष्ट वा हेल्थपोष्टबाट सेवा लिने घरधुरी परिवारको प्रतिशत ३७.५९ गत आवमा भएकोमा यो बढेर ४३.२९ भएको छ । यो स्तरको प्रगति हुनुमा खास गरेर जनचेतना अभिवृद्धि, महिला स्वास्थ्य कार्यकर्तालाई तालिम, स्वास्थ्य संस्थामा पूर्वाधारमा वृद्धि, प्रसुति भत्ता, सडक मर्मत तथा निर्माण, सेवा र सुविधामा विस्तार, स्थानीय स्तरमा थप स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था, सरकारी निकाय, स्थानीय निकाय तथा गैर सरकारी निकाय विचको समन्वय, सहकार्य तथा सामाजिक परिचालन अन्तर्गत आम नागरिकको सहभागित रहेको पाईयो । यस बारेमा थप नाकारीको लागि तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका: २ स्वास्थ्य क्षेत्रको अवस्था

विवरण	गत वर्षको अवस्था		प्रयास	उपलब्धि	
	संख्या	प्रतिशत		संख्या	प्रतिशत
स्वास्थ्य चौकी एक घण्टा भित्र पैदल वा यातायात पहुच भएको घरधुरी संख्या	३३६९०	६८.८७	सडक निर्माण, सडक मर्मत	३७०७७	७५.७९
५ वर्ष मुनीका बालबालिकाको प्रतिशत	१७२८७	६.६०	परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोगमा वृद्धि, खोप कार्यक्रममा विस्तार, जनचेतना वृद्धि ।	१५६००	५.९५
खोपमा (विसिजि) पहुच भएको जनसंख्या(एक वर्ष मुनीका बालबालिकाको आधारमा) प्रतिशत	१४७५०	८५.३३	वच्चा जन्माउने ठाउँमा खोपको व्यवस्था, खोप कार्यक्रममा जनचेतना अभिवृद्धि	१४६४६	९४.०२

४ पटक गर्भवती जाच गरिएको महिलाको संख्या (प्रतिशतमा)	७०३५	५२.२०	जनचेतना अभिवृद्धि, स्वास्थ्य कार्यकर्ता तालिम, स्वास्थ्य संस्थामा पूर्वाधारमा वृद्धि	८९४७	८५.९०
दक्ष प्रसुतीकर्मीबाट प्रसुती गरिएका महिलाको संख्या	४९३७	५८.८०	जनचेतना अभिवृद्धि, स्वास्थ्य कार्यकर्ता तालिम, स्वास्थ्य संस्थामा पूर्वाधारमा वृद्धि, प्रसुति भत्ता वितरण ।	६४९०	७९.६५
भाडा पखालाबाट मृत्यु हुने बालबालिका संख्या	०	०	जनचेतना	०	०
सव हेल्थपोष्ट वा हेल्थपोष्टबाट सेवा लिने घरधुरी परिवार संख्या	९८३५०	३७.५९	जनचेतना, सडक निर्माण, सेवा र सुविधा विस्तार, स्थानीय स्तरमा थप स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था	२९९३७	४३.२९

स्रोत: जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, दैलेख र वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन २०७१/७२, जिविस दैलेख ।

३.१.२ शिक्षा क्षेत्रको अवस्था:

विभिन्न स्रोतहरूबाट संकलन गरिएको सूचनाको आधारमा पूर्व प्राथमिक शिक्षामा खुद भर्नादर ५९.७ प्रतिशत पाईयो जुन गत आवमा ३९.३० प्रतिशत थियो । कक्षा १ मा खुद भर्नादर छात्र/छात्रा ६४.९० बाट बढेर ७७.२० प्रतिशत पुगेको छ । प्राथमिक तहमा कक्षा छोड्ने वा दोहोर्‍याउने प्रतिशत दर बढेर ९९.३० प्रतिशत पुगेको छ । प्राथमिक तहमा कक्षा छोड्ने वा दोहोर्‍याउने प्रतिशत दरबाट घटेर ६.३ पुगेको कक्षा छ भने उत्तिर्ण हुने दर ७.३८ प्रतिशतबाट बढेर ९९.९८ प्रतिशत पुगेको छ । प्राथमिक तहमा तालिम प्राप्त शिक्षकको प्रतिशत ९५.२० भएको र प्रति कक्षा कोठा विद्यार्थी संख्या २७.०६ पाईयो जुन गत आवमा २९.८ विद्यार्थी प्रति कक्षा थियो ।

राष्ट्रिय साक्षरता अभियान, विद्यालय व्यवस्थापनमा सुधार, खानेपानी तथा चर्पीको सुविधा विस्तार, अभिभावक शिक्षा, विद्यालय भवन मर्मत, थप कोठा निर्माण, सरकारी निकाय, स्थानीय निकाय र गैर सरकारी निकाय विचको समन्वय र सहकार्यको कारण यो प्रगति हासिल भएको पाईयो । विस्तृत जानकारीको लागि तालिका २ हेर्नुहोला ।

तालिका: ३ शिक्षा क्षेत्रको अवस्था

विवरण	गत वर्षको अवस्था		प्रयास	उपलब्धि	
	संख्या	प्रतिशत		संख्या	प्रतिशत
आधा घण्टा भित्र प्राथमिक विद्यालय नपुग्ने बालबालिकाको संख्या	०	०		०	०
पूर्व प्राथमिक शिक्षामा खुद भर्नादर	५४९९	३९.३	राष्ट्रिय साक्षरता अभियान, विद्यालय व्यवस्थापनमा सुधार, खानेपानी तथा चर्पीको सुविधा	८९३७	५९.७

प्राथमिक विद्यालयमा पहुच नभएका सवै उमेर समूहका बालबालिका संख्या /प्रतिशत	०	५.३	विस्तार, अभिभावक शिक्षा, निशुल्क पुस्तक वितरण, महिला तथा दलित छात्रवृत्तिको व्यवस्था ।	०	४.६
कक्षा १ मा खुद भर्नादर छात्र /छात्रा	४७६०	७४.९०	विद्यार्थि भर्ना अभियान	६२१४	९२.००
प्राथमिक तहमा कक्षा छोड्ने वा दोहोर्न्याउने (प्रतिशतदर)	३५२	७.४	राष्ट्रिय साक्षरता अभियान, विद्यालय व्यवस्थापनमा सुधार, खानेपानी तथा चर्पीको सुविधा विस्तार, अभिभावक शिक्षा, विद्यालय भवन मर्मत, थप कोठा निर्माण, स्थानीय निकाय संगकोसमन्वय र सहकार्य ।	७०२	११.३
कक्षा उत्तिर्ण हुने दर	४४०८	९२.६०	शिक्षकहरुलाई तालिम, अभिभावक शिक्षा, कक्षा कोठामा भौतिक सुविधा विस्तार, पाठ्य सामग्रीको थप व्यवस्था, समयमा पुस्तक वितरण ।	५५१२	८८.७०
प्राथमिक तहमा तालिम प्राप्त शिक्षक संख्या(प्रतिशत)	१८८१	७५.००	शिक्षकहरुलाई तालिम, अभिभावक शिक्षा ।	१९१२	७६.२३
प्रति कक्षा कोठा विद्यार्थी संख्या	२९.८		थप कक्षा कोठा निर्माण, शिक्षक कोठा वढेको ।	२७.०६	

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालय, दैलेख ।

३.१.३ खानेपानी तथा सरसफाई

जिल्लामा खानेपानी तथा सरसफाईको क्षेत्रमा पनि प्रगति हुदै गएको देखिन्छ, आव २०७०/७१ मा ८१.१ प्रतिशत नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी उपलब्ध भएकोमा गत आव २०७१/७२ मा यो ८६.१६ भएको देखिन्छ । खासगरी सहरी क्षेत्रमा बढ्दो जनसंख्याको चाप र त्यसको आधारमा खानेपानीका योजनाहरु सञ्चालन हुन नसक्दा नगरपालिकामा भने खानेपानी पर्याप्त नभएको पाईयो शौचालय भएको परिवारको प्रतिशत गत आवमा ६५.३१ बाट बढेर यस आवमा ९७.४ प्रतिशत पुगेको छ, भने खानेपानी र चर्पीको सुविधा भएको प्राथमिक विद्यालयहरुको तथ्यांक हेर्दा ८९ प्रतिशत भएको पाईयो जुन गत आवमा ८८ प्रतिशत थियो । चर्पीको क्षेत्रमा यस्तो विकास हुनुमा खुल्ला दिशा मुक्त क्षेत्र घोषणा अभियान, प्यान तथा पाईपहरुमा सामान अनुदान तथा सरकारी, गैर सरकारी तथा स्थानीय निकायहरु वीचको समन्वय, सहकार्य, आम नागरिकहरुको संलग्नता मुख्य कारण रहेकाछन् । यसको बारेमा विस्तृत जानकारी तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका: ४ खानेपानी तथा सरसफाईको अवस्था

विवरण	गत वर्षको अवस्था		प्रयास	उपलब्धि	
	संख्या	प्रतिशत		संख्या	प्रतिशत
स्वच्छ पानी पुगेको परिवार संख्या वा प्रतिशत	२१४४३८	८१.१	नयां खानेपानी तथा सरसफाई योजना सञ्चालन, पुराना योजनाको मर्मत	३७६१२६	८६.१६
सौचालय भएको परिवार संख्या वा प्रतिशत	२१५६१४	९१.१	जनसहभागिता बढाउन सामाजिक परिचालन,	४२५१९३	९७.४
खानेपानी सुविधा भएको प्राथमिक विद्यालय	१९९.७६	८८	स्थानीय निकाय, सरकारी निकाय र गैर सरकारी निकाय विचको समन्वय र सहकार्य ।	२४३	८९
सौचालय भएको प्राथमिक विद्यालय संख्या	१९९.७६	८८		२४९	९१.३
सुधारिएको चुलो भएको परिवार संख्या		०	सूचना प्राप्त नभएको ।		०

स्रोत: खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय, दैलेख ।

३.२ जनचेतना तथा गरिवी निवारण क्षेत्र

जनचेतना तथा गरिवी निवारणको क्षेत्रमा यस दैलेख जिल्लामा विभिन्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिएको कुरा विभिन्न तहको सूचना संकलनबाट जानकारी भयो । यसलाई निम्न अनुसार विश्लेषण गरिएको छ ।

३.२.१ गरिवीको अवस्था

गोगनपानी गाविस गरिवी मापनको आधारमा वर्ग २ मा, २६ गाविस वर्ग ३ मा, २२ गाविस वर्ग ४ मा र २ नपा वर्ग ५ अन्तर्गत भएको विकास योजनाहरुबाट प्रत्यक्ष रुपमा समेटिएका नागरिकहरुको प्रतिशत ३५ तथा अप्रत्यक्ष रुपमा समावेश भएका नागरिकको प्रतिशत ६० भएको पाईयो ।

३.२.२ सामाजिक परिचालन र जनचेतना

जिल्लाका सबै गाविसहरुमा सामाजिक परिचालन कार्य सञ्चालनमा आएको पाईयो । यसका लागि कुल ४४१ वडा नागरिक मञ्च र ९८ नागरिक सचेतना केन्द्र स्थापना भएका छन् । प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार वडा नागरिक मञ्चमा कूल १०९४४ सदस्य भएको र जस मध्ये ५२.० प्रतिशत पुरुष र ४८.० प्रतिशत महिला भएको पाईयो । यसरी हेर्दा महिलाको संख्या बढी रहेको देखिन्छ, जुन नेपाल सरकारको नीतिसंग मेल खान जानुका साथै वडा नागरिक मञ्च तथा नागरिक सचेतना केन्द्रलाई प्रभावकारी बनाउन र त्यसका सदस्यहरुको सक्रियता बढाउन कठिन प्रयास गर्नुपरेको र कतिपय अवस्थामा राजनैतिक दललाई प्रतिस्थापन गर्न यी अवयवहरु गठन भएको हो कि भन्ने शंका पनि व्यक्त भएको थियो । यद्यपी सामाजिक परिचालन राम्रो कार्यक्रम भएकोले यसका लागि थप स्रोत उपलब्ध हुनसके सामाजिक परिचालनबाट जागरुक भएका आमनागरिकहरुलाई बढी सक्रिय गराउन सजिलो हुने कुरा बताईएको थियो ।

तालिका: ५ सामाजिक परिचालनको अवस्था

विवरण	गत वर्षको अवस्था		प्रयास	उपलब्धी	
	संख्या	प्रतिशत		संख्या	प्रतिशत
जम्मा वडा नागरिक मञ्चको संख्या	४२३		स्थानीय सेवा प्रदायक र सामाजिक परिचालकहरूले तोकिएको कामहरू समयमा नै सम्पन्न गरेको। जिविसले अनुगमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाएको।	४४१	
जम्मा नागरिक सचेतना केन्द्रको संख्या	४९			९८	
वडा नागरिक मञ्चका सदस्यहरूको संख्या					
महिला	४७३५	४९.६५		५२८५	४८
पुरुष	४८०१	५०.३५		५६५९	५२
जम्मा	९५३६	१००	१०९४४	१००	

स्रोत: वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन आब २०७१/७२, जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, दैलेख।

यसैगरी स्थापना भएका ९८ नागरिक सचेतना केन्द्रमा कूल ३३१६ नागरिक सदस्य भएकोमा २२.२९ प्रतिशत पुरुष र ७७.७१ प्रतिशत महिला भएको पाईयो। यसरी हेर्दा वडा नागरिक मञ्च तथा नागरिक सचेतना केन्द्रमा पुरुषको तुलनामा महिलाको संख्या देखिने ढंगले नै बढी भएको देखिन्छ। यसको विस्तृत जानकारी तल उल्लेख गरिएको छ।

तालिका: ६ नागरिक सचेतना केन्द्रका सदस्यहरूको संख्या

विवरण	गत वर्षको अवस्था		प्रयास	उपलब्धी	
	संख्या	प्रतिशत		संख्या	प्रतिशत
महिला	११२९	७१.४५	जिल्ला सामाजिक परिचालन समितिलाई सेवा प्रदायकहरूलाई सक्रिय पारेको, स्थानी निकायलाई जिम्मेवार वानएको। स्थानीय सेवा प्रदायकको कामको अनुगमनलाई तिव्रता दिएको।	२५७७	७७.७१
पुरुष	४५१	२८.५५		७३९	२२.२९
जम्मा	१५८०	१००		३३१६	१००
जम्मा सामाजिक परिचालकहरूको संख्या					

स्रोत: वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन आब २०७१/७२, जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, दैलेख।

जिल्ला विकास समितिले गरीवसंग विशेषकर कार्यक्रम मार्फत ३ गाविस र १ नगरपालिकामा सामाजिक परिचालन गरी ५२ समूह गठन भई ती समूहहरू सक्रिय रहदै आएकाछन्। ती समूहमा जम्मा ८५० सदस्यहरू आवद्ध भएका छन् र रु ५ लाख ५६ हजार २४० वचत गरी ५ लाख १२ हजार ६९० लगानी भएको छ। यसबाट १०६ भन्दा बढी महिलाहरू आफ्नो पेशा संचालन गरी स्वरोजगार बनेका छन्। यसको विस्तृत जानकारी तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका: ७ सामाजिक परिचालन अन्तर्गत गरीवसंग विशेषकर कार्यक्रम

सि.नं.	कार्यक्रम लागु भएका गाविस	समूह संख्या	सदस्य संख्या	वचत रकम (हजारमा)	ऋण लगानी (हजारमा)
१	गमौडी	१४	२४७	१३२.२१	१३४.११

२	ना.न.पा.१, ६,९	२०	२३६	१९६.०३	१५१.९३
३	लांकुरी	९	१५३	११७.८५	११४.३५
४	जम्बुकांध	९	२१८	११०.१५	११२.३०
	जम्मा	५२	८५४	५५६.२४	५१२.६९

स्रोत: वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन आब २०७१/७२ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, दैलेख ।

३.२.३ सामाजिक विकृति निर्मूल

जिल्ला विकास समितिको अगुवाईमा गाविसहरु, सामाजिक परिचालकहरु, महिला तथा बालबालिका कार्यालय, बालकल्याण समिति, महिला सञ्जाल, बाल क्लव, दलित, जनजाती संघ तथा अन्य संघ संस्थाहरुद्वारा संचालित चेतनामूलक क्रियाकलापहरुले सामाजिक विकृति हटाउने काम गरिरहेको पाईयो । घरदैलो कार्यक्रम, प्लेकार्ड, जुलुस, तालिम, गोष्ठी कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरी यसलाई सार्थक बनाउन प्रयास गरेको पाईएको छ । यसका लागि विभिन्न जनचेतना फैलाउने कार्यक्रमहरु जस्तै दिवसहरु मनाउने महिला दिवस, बाल दिवस, प्रजातन्त्र दिवस तथा सांस्कृतिक पर्वहरु जस्तै तीज, भैलो, देउसी आदी कार्यक्रमहरु सञ्चालनमा ल्याइएको पाईयो । अध्ययनको क्रम तथा विभिन्न सरोकारवालाहरुसंगको छलफल तथा सन्दर्भ सामग्रीहरुको अध्ययनको आधारमा विगतमा समाजमा देखिएको भेदभाव, वहिष्कृतिकरण, छुवाछुत जस्ता मानववादसंग मेल नखाने विकृतिहरु कम हुदै गएको भन्ने पाईयो । यद्यपी केही गाउँघरमा भने यो प्रचलन अझै रहेको कुरा छलफलका क्रममा बताईएको थियो । साजमा बाल विवाह कम भएको भएतापनि प्रेम विवाहको कारण कम उमेरमा विवाह हुने क्रम भने रहेको पाईयो । चेलिबेटी बेचबिखन तथा जबर्जस्ती करणी कार्यहरु पनि विगतको तुलनामा केही घटेको बताएका थिए । गत आवमा १२ जना चेलीहरुलाई उद्धारपछि सेवा दिएको, ४ जनालाई पारिवारिक पुनरमिलन गरिएको थियो । त्यसैगरी मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रण उद्धार कोषखडा गरि रकम रु ३५ हजार समेत सो कोषमा राखिएको थियो । यसको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका: ८ सामाजिक विकृतिको अवस्था

विवरण	गत वर्षको अवस्था		प्रयास	उपलब्धी	
	संख्या	प्रतिशत		संख्या	प्रतिशत
बाल विवाहको संख्या	१५		जनचेतना, सरकारी, गैर सरकारी निकाय तथा स्थानीय निकाय विचको समन्वय र सहकार्य	९	
छुवाछुत तथा सामाजिक भेदभाव	समूह छलफलबाट आएको निष्कर्ष अनुसार यस्ता भेदभाव ३० प्रतिशत भन्दा बढि नभएको भन्ने विवरण प्राप्त			छुवाछुत तथासामाजिक भेदभाव न्युन हुदै गएको	

स्रोत: जिल्ला बाल कल्याण समिति, दैलेख ।

३.२.४ सामाजिक सुरक्षा (जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, अपांग, पिछडिएको क्षेत्र तथा लोपोन्मुख जाती) को यथोचित सम्बोधन

सामाजिक सुरक्षाकोलागि जिल्लामा स्थानीय निकायहरुको साथै महिला तथा बालबालिका कार्यालय पनि सक्रिय रुपमा काम गर्दै गरेको पाईयो । यसका लागि स्थानीय निकायहरुले सामाजिक सुरक्षको दायरामा पर्ने जेष्ठ नागरिक, एकलमहिला, अपांग, पिछडिएको क्षेत्र तथा लोपोन्मुख जस्ता जाती र नागरीकहरुको तथ्याङ्क अद्यावधि गर्ने र सोको आधारमा योजना बनाई राज्यद्वारा प्राथमीकतामा राखेको सामाजिक सुरक्षा

कार्यक्रमलाई यथोचित सम्बोधन गरेको पाईयो । प्राप्त सूचना अनुसार यय कार्यक्रमको दायरामा पर्ने सबै नागरीकहरुले यो सुविधा पाएको पाईयो । तुलनात्मक रुपले हेर्दा जेष्ठ नागरीक, एकल महिला तथा अपांगहरुको संख्या गत आवमा भन्दा यस आवमा बढेको पाईयो यसको मूल कारणमा गाविसहरुले तथ्याङ्क संकलनमा प्राथमीकता दिएको पाईयो । यसको विस्तृत जानकारी तल उल्लेखित तालिकामा देखाईएको छ ।

तालिका: ९ सामाजिक सुरक्षाको अवस्था

विवरण	गत बर्षको अवस्था		प्रयास	उपलब्धी	
	जम्मा संख्या	समेटीएका संख्या		जम्मा संख्या	समेटीएका संख्या
जेष्ठ नागरिक	९३५८	९३५८	गाविस तथा नगरपालिका र वार्ड तहमा जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन, घरधुरी सर्वेक्षण, राजनैतिक दल, सामाजिक कार्यकर्ता, गैसस तथा सामुदायिक संस्थाहरु संगको सहकार्यमा यथार्थ तथ्याङ्क संकलन ।	११४५१	११४५१
एकलमहिला	४७०५	४७०५		४७५१	४७५१
अपांग	१३६	१३६		१९२	१९२
पिछडिएको क्षेत्र लोपोन्मुख जाती	०	०		०	०
दलित बालबालिका	९८७५	९८७५		१४१३१	१४१३१

स्रोत: वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन आ २०७१/७२ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, दैलेख ।

३.२.५ बाल श्रमको अवस्था

बाल श्रमको अवस्थामा केहि कमी आउदै गरेको भएतापनि यस क्षेत्रमा अबै कामर्नुपर्नेग देखिन्छ । यो समस्या अबै राम्रोसंग सम्बोधन हुन नसकेको पाईयो । बालश्रमको हकमा बालिकाको तुलनामा बालकहरु बढी भएको देखिन्छ । बाल श्रमीकहरु व्यक्तिगत घर, होटल, निर्माण कार्य, उद्योग, व्यापारमा बढी भएको पाईयो । जिल्ला बाल कल्याण समितिबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार आव २०७१/०७२ मा जिल्लामा कुल ५१ बाल श्रमीक रहेका छन जुन गत आव २०७०/७१ मा ९० थियो जसमा बालक ७८.४४ प्रतिशत र बालिका २१.५६ प्रतिशत भएको पाईयो । समूह छलफलमा आएको निचोड अनुसार घरेलु श्रमीको रुपमा बढी बालिका र होटल, होटल, निर्माण कार्य, उद्योग, व्यापारमा बढी बालक भएको पाईयो । विस्तृत जानकारीको यसको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका: १० बाल श्रमको अवस्था

विवरण	गत बर्षको अवस्था		प्रयास	उपलब्धी	
	संख्या	प्रतिशत		संख्या	प्रतिशत
बालिका	२०	२२.२२	चेतनामूलक कार्यक्रमहरु, सामाजिक परिचालन, सडक नाटक, बाल गृह, बाल शिक्षा, डकुमेन्ट्री प्रदर्शन आदि ।	११	२१.५६
बालक	७०	७७.७८		४०	७८.४४
जम्मा	९०	१००		५१	१००
बाल क्लवहरुको संख्या	८६			९२	

स्रोत: जिल्ला बाल कल्याण समिति, दैलेख ।

३.२.६ गरिवी निवारणका प्रयासहरू

गरिवी निवारणका लागि जिल्लामा विभिन्न संघ संस्थाहरूले विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको देखिन्छ। स्थानीय निकायहरूले पूर्वाधार विकासका कामहरूलाई बढी प्राथमीकता दिँदै आएको पाईयो।

क) पूर्वाधार विकास

जिल्ला विकास समिति तथा गाउँ विकास समितहरूले पूर्वाधार विकासको माध्यमबाट आम नागरिकहरूलाई सेवा तथा वस्तुमाथि उनिहरूको पहुँच बढाउन सहयोग गरेको पाईयो। ग्रामीण सडक निर्माण तथा मर्मत, खानेपानी, सिंचाई, विद्यालय भवन निर्माण तथा मर्मत, पर्यटन स्थलहरूको मर्मत तथा प्रवर्द्धन जस्ता योजनाहरू सञ्चालन गरेको पाईयो। जिल्ला विकास समितिले सञ्चालन गरेका कुल योजना मध्ये २७.९४ प्रतिशत सडक, पुल, कलभर्ट, ११.६६ प्रतिशत जनसहभागितामा आधारित कार्यक्रम, आय आर्जनमा ५.२८ प्रतिशत खानेपानीमा ४.५१ प्रतिशत योजनाहरू थिए। अन्य योजनाहरूमा सिंचाई, भवन, पर्यटन विकास आदी कार्यमा लगानी गरेको पाईयो। सामाजिक विकास कार्यमा खास गरेर समूह गठन, कृषि व्यवसाय तथा पशुपालन तालिम, जडिवुटी तथा गैरकाष्ठ वनपैदावार खेती, तरकारी खेती, सिलाई कटाई तालिम तथा प्रसार सेवा उपलब्ध गराएको देखिन्छ। यसरी जिल्ला विकास समितिले पूर्वाधार तथा सामाजिक विकासलाईसंगै संगै लैजाने प्रयास गरेको देखिन्छ। यसको विस्तृत जानकारी तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका: ११ पूर्वाधार विकास

विवरण	गत आव		यस आव	
	जम्मा योजना	प्रतिशत	जम्मा योजना	प्रतिशत
सडक, पुल, कलभर्ट	३१४	२९.०७	२५४	२७.९४
आर्थिक पूर्वाधार	१४५	१३.४३	११३	१२.४३
खानेपानी तथा सरसफाई	७०	६.४८	४१	४.५१
सिंचाई	५५	५.०९	४३	४.७३
भवन	८१	७.५०	८३	९.१३
बातावरण तथा पर्यटन विकास	४०	३.७०	६१	६.७१
आय आर्जन (कृषि व्यवसाय र पशुपालन)	३२	२.९६	४८	५.२८
जनसहभागितामा आधारित कार्यक्रमहरू	२०२	१८.७०	१०६	११.६६
स्वास्थ्य	६१	५.६५	११२	१२.३२
शिक्षा	८०	७.४१	४८	५.२८
कुल जम्मा	१०८०	१००	९०९	१००.००

स्रोत: वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन आव २०७१/७२, जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, दैलेख।

योजना सञ्चालनको लागि जिल्ला विकास समितिले स्थानीय नागरिकहरूलाई बढी संलग्न गराउने गरेको पाईयो जनसहभागितामा आधारित कार्यक्रमहरू शिक्षा, खानेपानी, विद्युत, भोलुङ्गे पुल जस्ता आयोजनाहरू खासगरी उपभोक्ता समितिहरू र सडक निर्माण तथा मर्मत योजनाहरू ठेक्काबाट गरेको पाईयो। यसरी

हेर्दा उपभोक्ता समितिहरु मार्फत सञ्चालन हुने योजना नै बढी पाइएकोले नेपाल सरकारको नीतिलाई जिविसले अवलम्बन गरेको पाईयो कूल सञ्चालित योजनाहरु मध्ये ९८.०२ प्रतिशत योजना उपभोक्ता समिति र बाकि १.९८ प्रतिशत योजनाहरु ठेकेदार मार्फत सञ्चालन भएको पाईयो । यसको थप जानकारी तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका: १२ योजना सञ्चालनमा समुदायको संलग्नता

योजना सञ्चालन गर्ने निकाय	गत आव २०७०/०७१		यस आव २०७१/०७२	
	योजना संख्या	प्रतिशत	योजना संख्या	प्रतिशत
जिल्ला विकास समिति (उपभोक्ता समिति मार्फत)	८१	५७.४५	१४५	५७.५४
ठेकेदार	५	३.५५	५	१.९८
केन्द्रिय योजना	१४	९.९३	१७	६.७५
एलजिसिडिपि	१४	९.९३	२२	८.७३
जिविस आन्तरिक स्रोत	२	१.४२	६	२.३८
मर्मत सम्भार कोष	७	४.९६	१५	५.९५
स्थानीय यातायात क्षेत्रगत	३	२.१३	४	१.५९
गाविस मार्फत(उपभोक्ता समिति)	७	४.९६	९	३.५७
सांसद विकास कोष (उपभोक्ता समिति)	८	५.६७	१०	३.९७
निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विशेष कार्यक्रम	०	०.००	१९	७.५४
कूल जम्मा	१४१	१००.००	२५२	१००.००

स्रोत: वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन आ २०७१/७२, जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, दैलेख

जिल्ला विकास समितिको योजनाहरुको संख्या गत आवको तुलनामा यस आवमा कम भएको पाईयो । सूचना अनुसार जिविसले साना योजनाहरुको संख्या कम गरेको र प्राप्त बजेटको आधारमा मात्र योजना स्वीकृत गरेको थियो भने केही साना योजनाहरु गाविसलाई संचालन गर्ने जिम्मेवारी दिईएको यसले गर्दा जिविसका क्रमागत योजनाहरुको संख्या घटाउन सजिलो भएको छ ।

ख) सामाजिक विकास र रोजगारी प्रवर्धन

पूर्वाधार विकासबाट प्राप्त अवसरहरुलाई उपयोग गरी जिल्लामा सामाजिक विकास मार्फत रोजगारीका अवसरहरु श्रृजना गर्ने थुप्रै कार्यक्रमहरु सञ्चालनमा आएको पाईयो । रोजगार प्रवर्धनको लागि कृषि, पशु तथा गैर कृषि व्यवसायहरु सञ्चालन भएको पाईयो । जिल्ला विकास समिति, गाउँ विकास समिति तथा विषगत कार्यालयहरुको संयुक्त प्रयासमा कृषि क्षेत्रमा ७१३, पशुपालन २३५ र तथा अन्य गैर कृषि क्षेत्रमा ६७० रोजगारी श्रृजना भएको देखिन्छ । यसवारे थप जानकारी तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका: १३ गरिवी निवारणका प्रयासहरू

सञ्चालन गर्ने निकायहरू	स्वरोजगारका प्रयासहरू	उपलब्धी
जिल्ला विकास समितिको कार्यालय	जिविसले गरीवसंग विशेषकर कार्यक्रम तथा जिल्ला कृषि, पशु, महिला तथा बालबालिका, घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति तथा अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी कार्यालयहरूसंग समन्वय र सहकार्य गरी स्वरोजगार श्रृजना गर्न विभिन्न सीप विकास तथा आय आर्जनका तालिम, प्रसार सेवा, नगद तथा वस्तु अनुदान दिने व्यवस्था गरेको छ। वचत परिचालन गरी समूह विस्तार तथा सुदृढीकरण कार्यलाई निरन्तरता दिएको छ। पुर्वाधार विकासका कार्यक्रमहरू खास गरी सडक, सिंचाई, खानेपानीजस्ता कार्यक्रमहरूले पहुँच वृद्धि गरेको छ। खासगरी ग्रामीण कृषि कार्यकर्ता तालिम, मौरीपालन, बाखापालन, मौरीघार वितरण, तरकारी खेती, ग्रामीण पशु स्वास्थ्य कार्यकर्ता तालिम आदि क्रियाकलापहरू स्वरोजगारी बढाउन सहायक बनेका छन्।	गरीवसंग विशेषकर कार्यक्रम मार्फत ५२ समूह का ८५४ सदस्यहरूबाट रु ५ लाख ५६ हजार २ सय सतसठ्ठी वचत गरी रु ५ लाख १२ हजार ६ सय नब्बे लगानी गरेको छ। १७ जना कृषक तरकारी खेती, ५ जना कुखुरा पालन, १० जना माहुरी, ७ जना पशु स्वास्थ्यमा लागि ३९ कृषक स्वरोजगारी बन्न सफल भएको छ। यसबाट थप २५० जना अप्रत्यक्ष रूपले भएको पाइयो।
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय	यस कार्यालयले खास गरी कृषि उद्योग विकासको लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी स्वरोजगार विकास गर्न पहल गरेको पाइयो। खासगरी बेमौसमी तरकारी खेती, प्लास्टिक घर भित्र गोलभेडा खेती, मौरी पालन लगायत ग्रामीण कृषि कार्यकर्ता तालिम आदिबाट सीप विकास भएको र कृषि सामग्रीहरूको माग तथा पहुँच बढेको पाइयो। साना सिंचाई, माटो जाँच, घुम्ती शिविर तथा व्यवसायिक तरकारी खेती तालिम तथा उद्यम विकास तालिमहरू कृषि उद्यम विकासका लागि सहायक बनेका छन्।	६५ कृषक समूहमा १५९४ कृषक सदस्य छन्। जसमध्ये ६८.०४ प्रतिशत महिला र ३१.९६ प्रतिशत पुरुष रहेका छन्। मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी खेती गरी थप ५७ कृषक उद्यमी बनेका, फलफुलबाट ३१, मौरी पालनबाट १५, र च्याउबाट १८ कृषकहरू थप आम्दानी गर्न सफल भएका छन्।
जिल्ला पशु सेवा कार्यालय	प्रशिक्षक प्रशिक्षण सीप विकास, चरण तथा पशु आहार व्यवस्थापन, कृत्रिम गर्भाधान, गर्भ परीक्षण, कुखुरा पालन, बंगुर पालन, पशु स्वास्थ्य बाँधोपन निवारण शिविर, घासको वीउ वितरण, पशु प्रजनन कोषको स्थापना, नश्ल सुधार आदी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी पशु विकासमा सहयोग गरेको थियो। पशुपालन सम्बन्धमा प्राविधिक सेवा, मासु व्यवसाय तथा दुग्ध व्यवसाय तालिम, घासको वीउ वितरण, बोर जातको बोका व्याड वितरण आदी कार्यक्रमहरू सफल भएका थिए।	पशु विकासको लागि कुल ६९ कृषक समूह गठन भएका छन् र तिनमा कुल १२२९ सदस्यहरू रहेका छन्। उद्यमशीलतालाई हेर्ने हो भने जिल्लामा २१ वटा व्यवसायिक गाई/भैंसी फर्म १९ वटा बाखा फार्म र ७ वटा बंगुर फर्म सञ्चालनमा छन्। जिल्लामा गत साल थप ३ वटा एग्रोभेट, ३ मासु पसल, १ डेरी उद्योग, ३ कृषक गाई पालनबाट उद्यमी बनेका छन्।

घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय	अचार तालिम, अग्रवृत्ती तालिम, सिलाई कटाई, फुरन्दाना, व्यवसायिक योजना, बजार व्यवस्थापन तालिम आदि सञ्चालन गरिएको थियो ।	सीप विकास तालिमबाट जम्मा ३५ (अचार बनाउने २४ जना सिलाइकटाई ४० र बजार व्यवस्थापन तालिम १९ जना) त्यसै गरी सहभागितामा सञ्चालित तालिमहरुबाट जम्मा ३१ जना (सिलाई कटाई, खाजा नास्ता, हाते होजियारी) लाई तालिम दिएकोमा २१ जनाले आफ्नो सीप प्रयोग गरी स्वरोजगार बनेको पाईन्छ ।
महिला तथा बालबालिका कार्यालय	२५ गाविसमा वचत परिचालन, २७ गाविसमा महिला सहकारी मार्फत आयआर्जन कार्यक्रम (च्याउ खेती, तरकारी खेती, बाखा पालन, कुखुरा पालन सिलाई बुनाई तालिम आदी) सञ्चालन गरेको ।	जम्मा २६ सहकारी संस्थाबाट रु १८ लाख ३५ हजार ८ सय पचहत्तर वचत भई १३ लाख ४० हजार लगानी गरी १७३ महिला व्यवसाय सञ्चालन गरेको ।
जिल्ला भु संरक्षण कार्यालय	भुमी उत्पादकत्व संरक्षण, नर्सरी स्थापना, फलफुलको विरुवा वितरण सिंचाई कुलो संरक्षण, संरक्षण पोखरी निर्माण, गल्छी पहिरो रोकथाम आदी ।	खेतवारीको संरक्षण, पहिरो रोकथाम, नदि किनार संरक्षण, पानीमुहान संरक्षण, सिंचाई पोखरी निर्माण, फलफुल खेतीमा सहयोग पुगेको ।
जिल्ला वन कार्यालय	कवुलियति वन, गैर काष्ठ वन पैदावर व्यवस्थापन, उच्चम विकास कार्यक्रम, सामुदायिक वन व्यवस्थापन, विरुवा वितरण, नर्सरी स्थापना, वृक्षारोपण आदि कार्यक्रम सञ्चालन गरेको थियो ।	कूल ३० हेक्टर सामुदायिक वनबाट पर्या-पर्यटन विकासबाट २५ भन्दा बढी रोजगारी विस्तार भएको । गैरकाष्ठ वनपैदावार तथा जडिवुटी विरुको विरुवा वितरण तथा रोपण गरिएको ।
खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय ।	वतावरणीय सरसफाई प्रवर्द्धन गर्नका लागि ११९० गोटा प्यान र वितरण गरिएको । र ३७ वटा खानेपानी योजना सञ्चालन गरेको ।	खेर गएको पानीको प्रयोग गरी तरकारी खेती गर्न लागिएका केही नागरीकहरुले पानी संकलन गर्न लाग्ने समयवचत गरी बाखा पालन, तरकारी खेती गर्न थालेको तर यसको तथ्याङ्क नभएको ।

स्रोत:वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन आव ७१/७२ जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, र सम्बन्धित विषयगत कार्यालयहरु, दैलेख ।

यसका अलावा ११ स्थानीय सेवा प्रदायक मार्फत सवै ४९ गाविसहरुमा सामाजिक परिचालनको कार्य सञ्चालन गरी आम नागरिकहरुलाई सरकारी, गैर सरकारी तथा नीजि क्षेत्रबाट उनीहरुलाई प्राप्त हुन सक्ने सेवा, सुविधाको बारेमा चेतना फैलाउने कार्य भई रहेको छ । त्यसै गरी जिल्लामा २० भन्दा बढी अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय गैससहरुले सामाजिक विकासको क्षेत्रमा काम गरेको देखिन्छ । यिनीहरुले खास गरी कृषि, पशु, वन, खानेपानी र सरसफाई, सिंचाई, स्वास्थ्य, शिक्षा, विपद् व्यवस्थापन र गैर कृषि रोजगारी प्रवर्द्धनको लागि काम गरेको देखिन्छ ।

३.३ विकासमा समान सहभागिताको क्षेत्र

३.३.१ जिल्ला विकास समिति

जिल्ला विकास समितिले विकासमा सवै वर्ग, क्षेत्र, लिङ्गका नागरीकहरुको सहभागितालाई सुनिश्चित गरेको छ । खास गरेर उपभोक्ता समितिहरुको गठन, त्यसमा रहने पदाधिकारीहरुको चयन तथा लाभान्वितहरुको छनौट आदी कार्य गर्दा नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेको नीति नियमहरुलाई परिपालना गरेको देखिन्छ । सवै उपभोक्ता समितिहरुमा ३३ प्रतिशत महिला तथा केही प्रतिशत पछाडी परेका वर्गहरुका नागरीकहरुको संलग्नता पाईयो । खासगरी दलित, जनजाती तथा विपन्न वर्गका नागरिकहरुलाई विकास कार्यमा सहभागि गराउन प्रयास गरेको पाईयो ।

३.३.२ विषयगत कार्यालयहरु

नेपाल सरकारका विषयगत कार्यालयहरुले पनि तालुक मन्त्रालयहरुबाट प्राप्त निर्देशन तथा नीति नियमहरुको परिपालना गरी कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरेको पाईयो । खासगरी जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, पशु सेवा कार्यालय, जिल्ला वन कार्यालय, शिक्षा कार्यालय, महिला तथा बालबालिका कार्यालय, जास्वास्थ्य कार्यालयहरुले गरीवी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालिलाई सम्बोधन गरी तथ्याङ्क राख्ने गरेको पाईयो । ति तथ्याङ्कहरुलाई हेर्दा विकाको कामहरुमा महिला, दलित, जनजाती तथा विपन्न वर्गका नागरिकहरुलाई बढी प्राथमिकता दिई उनीहरुको सहभागितालाई सुनिश्चित गरेको पाईयो ।

३.३.३ गैर सरकारी संस्थाहरु

जिल्लामा काम गर्ने विभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरुले पनि नेपाल सरकारको प्राथमिकतालाई ध्यानमा राखी कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने गरेको पाईयो । उनीहरुले राखेको तथ्याङ्कलाई आधार मान्दा पनि महिला तथा पछाडी परेका वर्गहरुको सलग्नता बढेको पाईयो । यसको विस्तृत जानकारी तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका: १४ विकासमा सहभागी लाभान्वित वर्गहरुको विवरण

सेवा प्रदायक संस्था	सेवा ग्राही										
	जनसंख्या	महिला	प्रतिशत	दलित	प्रतिशत	जनजाती	प्रतिशत	अन्य	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
जम्मा	२६१७७०	१३४७८०	५१.४९	६३११२	२४.११	२९५८०	११.३०	३४२९८	१३.१०	२६१७७०	१००.००
जिविस	१९२२२	६५५१	३४.०८	९९७	५.१९	२५७०	१३.३७	९१०४	४७.३६	१९२२२	१००.००
जिल्ला कृषि विकासकार्यालय	३२१९	१५७०	४८.७७	१२२	३.७९	३०६	९.५१	१२२१	३७.९३	३२१९	१००.००
जिल्ला पशुसेवा कार्यालय	२६४९	९२१	३४.७७	३५०	१३.२१	२५६	९.६६	११२२	४२.३६	२६४९	१००.००
जिल्ला वन कार्यालय	४०१०	११७०	२९.१८	७३९	१८.४३	३४१	८.५०	१७६०	४३.८९	४०१०	१००.००
जिल्ला जन स्वास्थ्य कार्यालय	६१७६५	३५२४०	५७.०५	३६५९	५.९२	७१६	१.१६	२२१५०	३५.८६	६१७६५	१००.००
महिला तथा बालबालिका कार्यालय	३३२१	३३२१	१००.००	०	०.००	०	०.००	०	०.००	३३२१	१००.००
जिल्ला शिक्षा कार्यालय	४५४८२	४३२५१	९५.०९	८७९	१.९३	२३०	०.५१	११२२	२.४७	४५४८२	१००.००
जम्मा	१३९६६८	९२०२४	६५.८९	६७४६	४.८३	४४१९	३.१६	३६४७९	२६.१२	१३९६६८	१००.००

३.४ सेवा सुविधामा पहुँचको क्षेत्र

३.४.१ स्वस्थ संस्थाहरुको वितरण र स्वास्थ्य सेवामा पहुँच

आर्थिक वर्ष २०७०/७१ मा कूल २५७३४७ नागरिकहरुले ओपिडि सेवा लिएकोमा गत आवमा २२१२६२ जनाले सो सेवा लिएको पाईयो । त्यसै गरी २०७०/७१ आव मा १२९७ नागरिकहरुले स्थाई परिवार नियोजन गरेकोमा गतअ व २०७१/७२ मा १२४८ जनाले स्थाई परिवार नियोजन गरेको देखिन्छ । अस्थायी परिवार नियोजनको साधनको हकमा आव २०७०/७१ मा महिला र पुरुष जम्मा गरि ३५६७० जनाले यो

सेवा लिएकोमा गत आव २०७१/७१ मा यो बढेर ४१३५५ जना भएको पाईयो । परिवार नियोजनको साधनहरुको प्रयोगमा खासै वृद्धि नदेखिनुमा प्रजनन उमेरका महिला तथा पुरुषहरु वैदेशिक रोजगारमा जानु र प्राकृतिक परिवार नियोजनको विधि अपनाउनु रहेको कुरा समूह छलफलका सहभागीहरुले बताएका थिए । यसको विस्तृत जनाकारीको तल उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका: १५ स्वास्थ्य सेवामा पहुंच

विवरण	गत बर्षको अवस्था	उपलब्धी
	संख्या	संख्या
स्वास्थ्य सेवा लिनेहरुको संख्या (ओपिडि)	२५७३४७	२२१२६२
स्थायी परिवार नियोजन गर्ने महिलाको संख्या	४५३	५११
स्थायी परिवार नियोजन गर्ने पुरुषको संख्या	८४४	७३७
अस्थायी परिवार नियोजनको साधन प्रयोग गर्ने महिला तथा पुरुषहरुको संख्या	३५६७०	४१३५५

स्रोत: जिल्ला जन स्वास्थ्य कार्यालय, दैलेख ।

३.४.२ स्वस्थ्य संस्थाहरुको वितरण स्वास्थ्य र सेवाको उपलब्धता

दैलेख जिल्लामा हाल सरकारी स्तरमा जिल्ला अस्पताल १, प्राथमीक स्वास्थ्य केन्द्र २, स्वास्थ्य चौकी १६ र उपस्वास्थ्य चौकी ४० रहेका छन् । हरेक गाविसमा कम्तिमा १ यस्ता स्वास्थ्य संस्थाहरु रहेका छन् । यसरी हेर्दा आम नागरिकहरुलाई आफ्नै घरदैलोमा स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध भएको देखिन्छ । यस्ता संस्थाहरुलाई स्थानीय स्रोतको समेत परिचालन गरी थप स्वास्थ्यकर्मीहरुको व्यवस्था गरेको भन्ने कुरा समूह छलफलका सहभागीहरुले बताएका थिए । हालको अवस्थामा आम नागरिकहरुलाई कम्तिमा १ देखि २ घण्टाको हिडाई वा यातायातको साधनको प्रयोग गरी स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध भएको देखिन्छ । यसको विस्तृत तल उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका: १६ जिल्लामा भएको स्वास्थ्य संस्थाहरुको विवरण

विवरण	आव २०७०/७१ को	आव २०७१/७२ को	कैफियत
	संख्या	संख्या	
स्वास्थ्य चौकी	१६	१६	
उप स्वास्थ्य चौकी	४०	४०	
प्राथमीक स्वास्थ्य केन्द्र	२	२	
अस्पताल	१	२	
स्वास्थ्य सेवा लिन लाग्ने समय(सरदर)	१ देखि २ घण्टा		

स्रोत: जिल्ला जन स्वास्थ्य कार्यालय, दैलेख ।

जिल्ला विकास समितिको नेतृत्वमा एच.आई.भि र एड्सको क्षेत्रमा जिल्लामा विभिन्न संघ सस्थाहरुले काम गरिरहेको पाईयो । प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार गत आव २०७०/७१ मा कुल संक्रमित २८ जना महिला पुरु भएको पाईयो । यो तथ्याङ्क आव २०६८/६९ घटेर २२ जना रहेको छ । यसबाट के प्रष्ट हुन्छ भने

एच.आई.भि र एड्सको क्षेत्रमाकेहि प्रगति अवश्य भएको छ । यसको विस्तृत जानकारी तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका : १७ एच.आई.भि र एड्स संक्रमितको अवस्था

विवरण	गत बर्षको अवस्था		प्रयास	उपलब्धि		कैफियत
	संख्या	प्रतिशत		संख्या	प्रतिशत	
महिला	१६	५७.१४	जनचेतना, सडक नाटक, तालिम, गोष्ठी	१४	६३.६४	
पुरुष	१२	४२.८६		८	३६.३६	
जम्मा	२८	१००		२२	१००	

स्रोत: जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, दैलेख ।

३.४.३ शिक्षा सेवाको वितरण र यसको पहुंच

दैलेख जिल्लामा जम्मा दश जोड दुई सम्मका ८८८ शैक्षिक संस्थाहरुमा रहेका छन्, जसमा ३६० बालविकास केन्द्र, ३४४ प्राथमीक विद्यालय, ९२ निम्न माध्यामिक विद्यालय, ५० माध्यामिक विद्यालय र ४२ उच्च माध्यामिक विद्यालयहरु रहेका छन् । यसरी हेर्दा विद्यालयहरुको संख्या आव २०७०/७१ मा गत आव २०७१/७२ मा बराबरी रहेको छ । हरेक गाविस र नगरपालिकाका वार्डहरुमा विद्यालयहरु रहेकाछन् र पढन चाहने सबै बालबालिकाहरुको लागी विद्यालय आधा घण्टा देखि दुई घण्टासम्मको दुरीमा रहेको पाईन्छ । यसको विस्तृत जानकारी तल उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका: १८ जिल्लामा भएको शिक्षण संस्थाहरुको विवरण

विद्यालयको किसिम	बालविकास		प्रावि		निमावि		मवि		उच्च मावि		जम्मा	
	गत आव	यस आव	गत आव	यस आव	गत आव	यस आव	गत आव	यस आव	गत आव	यस आव	गत आव	यस आव
सामुदायिक	३६०	३६०	३२०	३२०	८५	८५	४८	४८	४१४	४१४	१२२७	१२२७
संस्थागत	०	०	२४	२४	७	७	२	२	१	१	३४	३४
जम्मा	३६०	३६०	३४४	३४४	९२	९२	५०	५०	४१५	४१५	१२६१	१२६१

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालय, दैलेख ।

दैलेख जिल्लामा जम्मा दश जोड दुई सम्मका विद्यार्थी संख्या १६४४५० रहेकाछन् । जसमा ७६८२ बालविकास केन्द्र, ५२५२९ प्राथमीक विद्यालय, २३४५९ निम्न माध्यामिक विद्यालय, ७४९२९ माध्यामिक विद्यालय र ५८५२ उच्च माध्यामीक विद्यालयहरुमा रहेकाछन् । प्राथमीक तहमा बालबालिकाको भर्नादर ९७.१ प्रतिशत रहेकोछ । विस्तृत जानकारीको लागि तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका: १९ शिक्षण संस्थामा अध्ययनरत विद्यार्थी संख्या

विद्यालयको किसिम	बालविकास		प्रावि		निमावि		मावि		उच्च मावि		जम्मा	
	गत आव	यस आव	गत आव	यस आव	गत आव	यस आव	गत आव	यस आव	गत आव	यस आव	गत आव	यस आव
सामुदायिक	७४५२	७६८२	४७७९३	५१९४९	२१८२३	२३२१६	८२२४२	७४७६५	५०२५.४	४४८७	१६४३३५	१६२०९९
संस्थागत	०	०	५०४	५७९.६	२१७	२४३	१४५	१६३.८५	१३००	१३६५	२१६६	२३५१.४९
जम्मा	७४५२	७६८२	४८२९७	५२५२९	२२०४०	२३४५९	८२३८७	७४९२९	६३२५.४	५८५२	१६६५०१	१६४४५०

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालय, दैलेख ।

३.४.४ कृषि सेवा संस्थाहरूको वितरण सेवामा पहुँच

जिल्लामा जम्मा १ वटा सम्पर्क कार्यालय सहित गरेर ७ वटा कृषि सेवा केन्द्रहरू रहेका छन् । एक सेवा केन्द्रले सालाखाला ७ वटा गाविसका नागरीकहरूलाई सेवा पुऱ्याउनुपर्ने देखिन्छ, र कृषि सेवा केन्द्रसम्म पुग्न नागरिकहरूलाई हिडेर वा यातायातको साधन प्रयोग गरेर बढीमा २ घण्टामा सेवा लिन सक्ने अवस्था देखिन्छ । यसलाई हेर्दा कृषि सेवा केन्द्रहरूको सख्या बढाउन सके वा भएका सेवा केन्द्रहरूमा प्राविधिक कर्मचारी थप्न सके सेवा अझ प्रभावकारी हुने देखिन्छ । यसको विस्तृत जानकारी तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका: २० कृषि सेवामा पहुँच

कृषि सेवा केन्द्रको नाम	सेवा पुऱ्याउने क्षेत्र (गाविस, नगरपालिका)	सेवा केन्द्र पुग्न लाग्ने समय	कैफियत
राकमकर्णाली	पिपलकोट, सिंहासैन, सिंगौडी, तिलेपाटा, तोलीजैसी, राकम र सातला गाविसहरू	अधिकतम २ घण्टा	
जम्बुकांध	लकान्द्र, विशाल्ला, चामुण्डा, जम्बुकांध र लयाटी विन्ध्यसैनी गाविसहरू	अधिकतम २ घण्टा	
दुल्लू	कुसापानी, भैरीकालिकाथुम, रावतकोट, दुल्लू नपा, गमौडी, कालभैरव, मालिका र गौरी	अधिकतम २ घण्टा	
नौमूले	तोली, चौराठा, सल्लेरी, नौमूले, कालिका, बालुवाटार र द्वारी गाविसहरू	अधिकतम २ घण्टा	
वेस्तडा	विन्ध्यवासिनी, पग्नाथ, रुम, मेहेलतोली, जगनाथ, कट्टी र बडाभैरव गाविसहरू	अधिकतम २ घण्टा	
माथिल्लो डुङ्गेश्वर	लांकुरी, वेलपाटा, डांडापराजुल, अवलपराजुल, पिलाडी, लालिकांडा, गोगनपानी, सेरी, बराह र खड्कवाडा गाविसहरू	अधिकतम २ घण्टा	
सम्पर्क कार्यालय नारायण	नारायण नपा, भवानी, रानीवन, कांसिकांध, खरिगौरा, बांसी र बडाखोला	अधिकतम २ घण्टा	

स्रोत: जिल्लाकृषि विकास कार्यालय, दैलेख ।

३.४.५ पशु सेवा संस्थाहरूको विरतरण र सेवामा पहुँच

जिल्लामा जम्मा १२ वटा पशु सेवा केन्द्रहरू रहेका छन् । एक सेवा केन्द्रले औषत ४.२५ वटा गाविसका किसानहरूलाई सेवा पुऱ्याउनु गर्ने देखिन्छ, र पशु सेवा केन्द्रसम्म पुग्न कृषकहरूलाई हिडेर वा यातायातको साधन प्रयोग गरेर बढीमा २ घण्टामा सेवा लिन सक्ने अवस्था देखिन्छ । यसलाई हेर्दा पशु सेवा तुलनात्मक

रुपमा बढी उपलब्ध भएको देखिन्छ । यद्यपी कृषकहरुलाई अझ प्रभावकारी सेवा उपलब्ध गराउन प्राविधिकहरुको संख्या बढाउनु पर्ने देखिन्छ । यसको विस्तृत जानकारी तल उल्लेखित तालिकामा गरिएको छ ।

तालिका: २१ पशु सेवामा पहुंच

पशुसेवा केन्द्रको नाम	सेवा पुर्याउने क्षेत्र(गाविस, नगरपालिका)	सेवा केन्द्र पुग्न लाग्ने समय	कैफियत
देसीगाडे	ना.न.पा. र वेलपाटा	१ देखि २ घण्टा	
गैंडाबाभ	बडाखोला, बांसी, खरिगौरा, भवानी, रानीवन र कांसिकांध	१ देखि २ घण्टा	
नौमूले	बालुवाटार, नौमूले, सल्लेरी, तोली, द्वारी, कालिका र चौराठा	१ देखि २ घण्टा	
पग्नाथ	पग्नाथ, रुम, मेहेलतोली, कटिट, जगनाथा, विन्ध्यवासीनी र वडाभैरव	१ देखि २ घण्टा	
अवलपराजुल	अवलपराजुल, डांडापराजुल, लांकुरी, लालिकांडा, पिलाडी, गोगनपानी	१ देखि २ घण्टा	
पातिकान्ला	खड्कवाडा, सेरी र बराह	१ देखि २ घण्टा	
मालिका	मालिका, कालभैरव, गौरी र गमौडी	१ देखि २ घण्टा	
दूल्लू	दूल्लू नपा, रावतकोट, भैरीकालिकाथुम र कुसापानी	१ देखि २ घण्टा	
जम्बुकांध	जम्बुकांध, चामुण्डा, लयांटी, लकान्द्र र विसाल्ला	१ देखि २ घण्टा	
सिंगौडी	सिंगौडी, सात्तला र राकमकर्णाली	१ देखि २ घण्टा	
तोलीजैसी	तोलीजैसी र तिलेपाटा	१ देखि २ घण्टा	
सिंहासैन	सिंगासैन र पिपलकोट	१ देखि २ घण्टा	

स्रोत: जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, दैलेख ।

३.५ जिल्लामा विकासको लागि देखा परेका समस्याहरु र समाधानका उपायहरु

३.५.१ जिल्ला विकास कार्यक्रमका सवल, कमजोर पक्ष, अवसर र चुनौतीहरु

सवल पक्ष	कमजोर पक्ष	कैफियत
स्थानीय निकाय, सरकारी विषयगत कार्यालय, गैर सरकारी संस्था तथा निजी संस्थाहरु विचको समन्वय ।	साना योजनाको संख्या बढी भई अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा बढी समय दिनु पर्ने ।	
जन सहभागितामा आधारित भई उपभोक्ता समिति मार्फत योजना सञ्चालन गरिनु ।	गरेका कामहरुको अभिलेखिकरण राम्रो नहुंदा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली व्यवस्थित नगर्नु ।	
पूर्वाधार विकास तथा सामाजिक विकासलाई समायोजन गरी योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरिनु ।	सामाजिक परिचालनको काममा बडा नागरिक मञ्च तथा नागरिक सचेतना केन्द्रको क्षमता बढाउन र सदस्यहरुलाई उत्प्रेरणा बढाउन नसक्नु ।	

स्रोत:समूह छलफल, दैलेख ।

अवसर	चुनौती
सामाजिक परिचालन मार्फत आम नागरिकहरु चेतनशील हुनु साथै आफ्नो र विकासको माग गर्न सक्षम हुनु ।	स्थानीय निकायमा लामो समय देखि निर्वाचित जन प्रतिनिधि नहुनु ।
स्रोत र साधन जुटाउन वलियो आधार (सरकारी, गैरसरकारी तथा राजनैतिक दलको सहयोग)	राजनैतिक तरलता रहनु ।
रोजगारी श्रृजना हुन सक्ने उत्पादन र माग अनुसा बनाउन सक्ने सामग्रीहरुको बनाएर राम्रो भएको ।	

स्रोत: समूह छलफल, दैलेख ।

३.५.२ जिल्ला विकास समितिको मुख्य समस्याहरु र सामधानको प्रयासहरु

क्रस	मुख्य समस्याहरु	समाधानका उपायहरु	कैफियत
१	आन्तरिक आय घट्दो रहेको ।	संयुक्त रुपमा आन्तरिक आयमा वृद्धि गर्न सम्भावित क्षेत्रहरुको पहिचान गरी अध्ययन गरिएको ।	
२	योजनाहरु समयमा नै कार्य सम्पन्न गर्न कठिनाई भएको ।	यसका लागि पहल गरिएको । योजना अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउदै लगेको ।	
३	निर्माण व्यवसायीले लागत अनुमान भन्दा निकै न्यून रकम कबोल गरेको ।	यसको लागि पहल गरिएको । तर नेपाल सरकारको आर्थिक प्रसासनिक नीतिमा सुधार नगरी यो समस्या समाधान हुन कठिन हुने ।	
४	एउटै कार्यक्रम विभिन्न निकायबाट हुने सहयोगलाई एकिकृत गर्न नसकिएको	विकास साभेदारहरुको बैठक आयोजना गरी यो समस्या समाधान गर्न पहल गरिएको ।	

स्रोत: वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन २०७१/७२, जिविस, दैलेख ।

३.५.३ जिल्ला विकास समितिबाट सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन चालिएका कदमहरु:

- ❖ जिविसले कार्य तालिका तयार गरी सोही अनुसार कार्यक्रम संचालन गर्ने गरेको ।
- ❖ सार्वजनिक सुनुवाई कार्यक्रम ३ पटक सम्पन्न भएको ।
- ❖ सवै निर्माणधिन योजनाहरुको साईटमा सूचना पाटी राख्न अनिवार्य गरिएको ।
- ❖ गुणस्तर परीक्षणको ल्याव स्थापना तथा प्रयोग ।
- ❖ विस्तृत सर्वेक्षण र डिजाईनमा नै hoarding board तथा गुणस्तर मापन प्रयोगशालाको प्रावधान राख्ने गरेको ।
- ❖ वार्षिक खरिद योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याईएको ।
- ❖ जिल्ला विकास समितिबाट प्रकाशित वार्षिक रणनीतिक जिल्ला विकास गुरुयोजनामा सम्पूर्ण गाविस, जिविस, विषयगत कार्यालय र गैर सरकारी संस्थाहरुको आव ०७२/७३ म सञ्चालन हुने योजना विवरण, योजना कन्टिन्जेन्सी योजना समेत समावेश गरिएको ।
- ❖ Web Site को नियमिति अद्यावधिक गर्ने गरिएको ।
- ❖ सडक, पुल तथा खानेपानी योजनाको विस्तृत सर्वेक्षण कार्यको शुरुवात गरिएको ।

- ❖ योजना सञ्चालनमा उपभोक्तासमितिका पदाधिकारीहरुलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गरिएको ।
- ❖ जिविसको कुल केन्द्रीय वेरुजुको ४१.८९ प्रतिशत फर्स्यौट गरिएको ।

३.६ प्रतिवेदन प्रस्तुतीकरणमा प्राप्त सुभावहरु :

क्र.स	सुभाव	सुभाव पेस गर्ने व्यक्ति	प्रतिवेदनमा समावेश भए नभएको
१	सामाजिक सुरक्षा अन्तर्गत गत आव २०७१/७२ को तथ्याङ्क ३ चौमासिकको जांच भएकोले फरक पर्न गएकोले सोहि अनुरूप सच्याउनु पर्ने ।	समशेर बहादुर शाही, योजना अधिकृत, जिविस दैलेख ।	सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धमा तथ्याङ्क तालिका सच्याईएको
२	घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिले सञ्चालन गरेको तालिमहरुको र उद्यम विकासको तथ्यांक नमिलेको	कार्यालय प्रमुख घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति, दैलेख	सुभाव अनुसार घरेलु तथा साना उद्योग सम्बन्धी थप सूचना लिई तालिकामा सुधार गरिएको ।
३	खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी आव २०७१/७२ को तथ्याङ्क फरक परेको	राजिव रिमाल इन्जिनियर खानेपानी तथा सरसफाई सब डिभिजन कार्यालय, दैलेख	सुभाव अनुसार खानेपानी तथा सरसफाई अनुगम तथा सुपरिवेक्षण गरी कार्यालयबाट थप सूचना लिई सुधार गरिएको ।
४	अपांगता र बालश्रम सम्बन्धी सूचना प्रष्ट नआएकोले एकिकन गरेर तथ्याङ्क राख्नुपर्ने ।	गिता वुढा प्रतिनिधि महिला तथा बालवालिका कार्यालय, दैलेख ।	महिला तथा बालवालिका कार्यालयबाट तथ्याङ्क लिई समावेश गरिएको ।

३.७ जिल्ला विकास समितिका कार्यक्रमहरुबाट सामाजिक तथा आर्थिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव

जिल्ला विकास समिति र अन्तर्गतका कार्यालयहरु मार्फत सञ्चालित कार्यक्रमहरुले सामाजिक तथा आर्थिक विकासको क्षेत्रमा ठूलो योगदान पुऱ्याएको देखिन्छ । जसलाई निम्न अनुसार व्याख्या गरिएको छ ।

क) शिक्षा:

प्रारम्भिक बाल विकास कार्यक्रम, वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रम, समाहित शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम, साक्षरोत्तर शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम, निशुल्क पाठ्य पुस्तक, अनिवार्य आधारभूत शिक्षा कार्यक्रम, भौतिक सुविधा विस्तार कार्यक्रम, शिक्षकहरुको पेशागत विकास, अन्य सरोकारवालाहरु (विद्यालय व्यवस्थापन समिति, अभिभावक) क्षमता विकास, आईसिटिका कार्यक्रमहरु, विद्यालय प्रोत्साहन अनुदान, छात्रवृत्ति जस्ता कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरी शिक्षा क्षेत्रको गुणत्मक सुधार गर्ने प्रयास गरिएको थियो । यी कार्यक्रमहरुको सफल कार्यान्वयनबाट शिक्षाको क्षेत्रमा केहि र सुधार भएको भएतापनि अभिभावकहरुको निजी विद्यालयहरु प्रतिको मोहका कारण सरकारी विद्यालयहरुको संख्या कटौती गर्नुपर्ने अवस्था आएको छ । यद्यपी अभिभावकहरुले शिक्षाको महत्व बुझी आफ्ना छोराछोरीलाई विद्यालय पठाउने गरेकाछन् । शिक्षाको गुणस्तर बढाउनका लागि भएका प्रयासहरुकै कारण प्रति कक्षा कोठा विद्यार्थी संख्या गत आवमा २९ भएकोमा सोमा सुधार आई प्रति कक्षा कोठा २७ विद्यार्थी भएको विद्यालय छ । अभिभावक र विद्यालय

विचको सम्वन्ध राम्रो भएको छ । जसले गर्दाकक्षा १ मा खुद भर्नादर छात्र/छात्रा ९० बाट बढेर ९७.१ प्रतिशत पुगेको छ । प्राथमिक तहमा कक्षा उत्तिर्ण हुने ७५.२१ प्रतिशतबाट दर बढेर ८०.४० प्रतिशत पुगेकोछ ।

ख) स्वस्थ:

जनचेतना अभिवृद्धि, महिला स्वास्थ्य कार्यकर्तालाई तालिम, स्वास्थ्य संस्थामा पूर्वाधारमा वृद्धि, प्रसुती भत्ता, सडक मर्मत तथा निर्माण, सेवा र सुविधामा विस्तार, स्थानीय स्तरमा थप स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था, सरकारी निकाय, स्थानीय निकाय तथा गैर सरकारी निकाय विचको समन्वय, सहकार्य तथा सामाजिक परिचालन अन्तर्गत आम नागरिकको चेतना बढेको कारण स्वास्थ्य क्षेत्रमा पनि केहि प्रगति भएको देखिन्छ । पुरुषहरु तथा घरका अन्य सदस्यहरुमा आएको सकारात्मक सोचका कारण गर्भवती, सुत्केरी तथा सुत्केरी पश्चात पनि उनीहरुको राम्रो ख्याल गर्ने गरेको पाईन्छ । विभिन्न निजी स्तरमा खुलेका स्वास्थ्य संस्थाहरु (क्लिनिक, नर्सिङहोम, औषधि पसल आदी) को कारण पनि आम नागरिकहरुमा स्वास्थ्य सेवाको पहुच र अवसरहरु बढेको देखिन्छ । त्यसैगरी आम नागरिकहरुमा स्वास्थ्यको महत्व बुझ्ने क्रम पनि बढेकोले सेवा लिनेहरुको संख्या पनि बढेको छ । स्वस्थ नागरिकको संख्या बढनाले व्यक्ति तथा घरपरिवारको आम्दानीमा पनि प्रगति भएको देखिन्छ ।

कुल घरधुरी संख्याको ७५.७९ प्रतिशत घरधुरीका नागरिकहरुलाई एक देखि दुई घण्टा भित्र पैदल वा यातायातको साधन प्रयोग गरी स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न सक्ने अवस्था देखिएको छ जुन गत आवमा ६८.८६ प्रतिशत थियो । एक वर्ष मुनीका बालबालिकाको आधारमा खोपमा पहुच ९४.०२ प्रतिशत, ४ पटक गर्भवती जाच गरिएको महिलाको प्रतिशत गत आवमा ८५.९० प्रतिशत, दक्ष प्रसुतीकर्मीबाट प्रसुती गरिएका महिलाको प्रतिशत गत आवको ५८.८० प्रतिशतबाट बढेर ७१.६५ पुगेको छ भने सब हेल्थपोष्ट वा हेल्थपोष्टबाट सेवा लिने घरधुरी परिवारको प्रतिशत गत आवमा ३७.५१ भएकोमा यो बढेर ४३.२१ भएको छ ।

ग) खानेपानी र सरसफाई

गैर सरकारी तथा स्थानीय निकायहरु वीचको समन्वय, सहकार्य, आम नागरिकहरुको संलग्नता सुनिश्चत गरी खानेपानी तथा सरसफाई योजना सञ्चालन, पुराना योजनाको मर्मत जस्ता कार्यक्रमबाट खानेपानी र सरसफाईको क्षेत्रमा पनि राम्रो पभाव परेको छ । आव २०७०/७१ मा ८१.१ प्रतिशत नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी उपलब्ध भएकोमा गत आव २०७१/७२ मा यो बढेर ८६.१६ प्रतिशत पुगेको छ । शौचालय भएको परिवारको प्रतिशत ६५.३१ बाट बढेर ९७.४० प्रतिशत पुगेको छ भने खानेपानी र चर्पीको सुविधा भएको प्राथमिक विद्यालयहरुको ८९ प्रतिशत भएको पाईयो । खानेपानीको सुविधा भएपछि खानेपानी लिन जाने समयको वचत गरी आम नागरिकले आय आर्जनका कामहरु गरी आर्थिक सुधार गरेको र उनीहरुलाई यसले बालबालिकाको शिक्षा, स्वस्थमा खर्च गर्न रकम उपलब्ध भएको पाईएको छ । साथै बालबालिकाको विद्यालयमा हाजिर हुने दिन बढेको, कक्षा चढ्ने दर बढेको छ भने सामाजिक काममा नागरिकहरुको संलग्नता पनि बढेको छ ।

घ) सामाजिक विकृति विसंगति न्युनीकरण

समाजमा रहेको सामाजिक विकृति हटाउन जिल्लामा जिल्ला विकास समितिको अगुवाईमा विभिन्न निकायको प्रयास रहेको पाईयो । यसका लागि विभिन्न जनचेतना फैलाउने कार्यक्रमहरु जस्तै दिवसहरु नारी दिवस, बाल दिवस, प्रजातन्त्र दिवस तथा सांस्कृतिक पर्वहरु जस्तै तीज, भैलो, देउसी आदी मनाएको पाईयो । यसबाट बालश्रमको मात्रामा कमी आएको, महिला हिंसामा कमी, यौनजन्य दुर्ब्यवहारमा कमी आएको छ ।

ड) सामाजिक परिचालन

वडा नागरिक मञ्चका कुल १०९४४ र नागरिक सचेतना केन्द्रका ३३१६ सदस्यहरु मार्फत जनचेतना फैलाउने कामहरु भएपछि आम नागरिकहरु आफ्ना अधिकार र कर्तव्यबारे जानकारी प्राप्त गरी सेवा लिने नागरिकहरुको संख्या बढेको छ र मानव संशाधनको उचित उपयोगबाट समग्र उत्पादन र उत्पादकत्व बढेको छ। नागरिकहरुको सामाजिक विकास, विकासमा संलग्नतामा वृद्धि भई पारदर्शिता तथा जवाफदेहिता पनि बढेको छ। समूह छलफलबाट आएको सूचना अनुसार वडा नागरिक मञ्च तथा नागरिक सचेतना केन्द्रबाट उठान भएका केहि योजनाहरु गाविस परिषदबाट पारित भएका छन्, यसले गर्दा वस्तीबाट आएका योजनाहरु गाविस कार्यक्रम र बजेटमा समावेश हुने र विकासमा आम नागरिकहरुको आवश्यकता सम्बोधन हुने अवसर मिलेको पाईएको छ।

च) गरिवी निवारण

जिल्ला भित्र विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी संघ संस्थाहरुले विकासका कामहरु गरेका तथा त्यसमा आम नागरिकहरुको संलग्नता बढेको कारण गरिवीनिवारणीय कार्यमा पनि विकासका लक्षणहरु देखिएका छन्। खास गरी कृषि विकास त्यसमा पनि गोलभेडा तथा अन्य मौसमी/वेमौसमी तरकारी खेती, माहुरी पालन, च्याउ खेती, तथा प्राङ्गरीक खेतीमा भएको विकासको कारण कृषकहरुको आमदानी बढेको छ। त्यसैगरी पशु स्वास्थ्य तथा बांभोपन निवारण शिविर, कुखुरापालन तालिम, घास खेतीमा विस्तार, कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रमहरु सञ्चालनबाट दुध, फुल, मासुको उत्पादन पनि सरदर ६ प्रतिशतले बढेको छ। पूर्वाधार विकासबाट उत्पन्न भएका अवसरहरुको प्रयोग गरी विभिन्न घरेलु उद्योगहरु सञ्चालनमा आएकाछन्। महिला सीप विकास कार्यक्रम, आय आर्जन कार्यक्रम, वचत ऋण कार्यक्रम आदिबाट वचत गर्ने बानी पनि बढेको र स्थानीयस्तरमा नै पूँजीको विकास भएको देखिन्छ। जिल्ला विकास समिति, गाउँ विकास समिति तथा विषगत कार्यालयहरुको संयुक्त प्रयासमा कृषि क्षेत्रमा थप ७१३, पशुपालन र योसंग सम्बन्धित व्यवसायमा २३५ तथा अन्य गैर कृषि क्षेत्रमा ६७० रोजगारी श्रृजना भएको देखिन्छ।

भाग-४ निश्कर्ष र सुभाव

४.१ निश्कर्ष

दैलेख जिल्लामा जिल्ला विकास समितिको नेतृत्वमा गत आव २०७१/७२ मा सामाजिक विकासको क्षेत्रमा केहि उपलब्धी भएको पाईयो । पूर्वाधार विकासबाट प्राप्त विकासका अवसरहरुलाई आम नागरिकहरुको प्रत्यक्ष संलग्नतामा सामाजिक विकासलाई अघि बढाउन सफल भएको पाईन्छ । जिल्ला विकास समितिको नेतृत्वमा जिल्लामा विकासको क्षेत्रमा काम गर्ने स्थानीय निकायहरु, विभिन्न सरकारी, गैर सरकारी तथा नीजि संस्थाहरुले गर्ने कामहरुलाई एकत्रित गर्न गरेको प्रयासको कारण विकासको क्षेत्रमा काम गर्ने निकायहरुको बीचमा समन्वय भई दोहोरोपनलाई न्यूनीकरण गर्न सहयोग मिलेको देखिन्छ । जिल्ला विकास समिति र विषयगत कार्यालयका साथै अन्य विकासको क्षेत्रमा काम गर्ने संघ संस्थाहरुले आम नागरिकहरुको संलग्नताबाट मात्र दीगो विकास सम्भव छ भन्ने बोधका साथ कार्य सञ्चालन प्रक्रिया अगाडी बढाएका कारण धेरै योजनाहरु उपभोक्ता समितिहरु मार्फत सञ्चालन भएको पाईएको छ । यसले आम नागरिकहरुमा विकास र यसका संरचनाहरुको अपनत्व स्वीकार गर्ने बातावरण तयार भएको छ । नागरिकहरुलाई सेवा र सुविधा प्रदान गर्न सरकारले स्वास्थ्य, शिक्षा, कृषि, पशुपालन जस्ता सामाजिक विकासका संरचनाहरु गाउँ गाउँमा पुऱ्याएको र स्थानीय निकाय तथा आमनागरिकहरुले त्यसलाई संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने गरेको कुरा आफैमा प्रशंसनीय भएको छ । रुपान्तरणीय सामाजिक परिचालनको माध्यमबाट आम नागरिकहरु आफ्नो हक, अधिकार र कर्तव्य प्रति चनाखो बन्दै गएको र प्राप्त सेवा सुविधा लिने प्रकृत्यामा चेतना बढेको कारण सेवा लिनेहरुको संख्या पनि बढेको पाईएको छ । आम नागरिकहरु खासगरी महिला, बालबालिका, दलित, जनजाती, आदिले कृषि, पशु, खानेपानी, सिचाई, वन, पारालिगल समूह आदी सबैको संलग्नता, गठन भएका वडा नागरिक मञ्च, नागरिक सचेतना केन्द्रहरुमा आफ्नो उपस्थितिलाई स्थापित गर्न थालेको अनुभूति भएकोले आगामी दिनहरुमा आवश्यकतामा आधारित विकास योजनाहरु सञ्चालन हुने कुरामा विश्वस्त हुने आधारहरु देखिन्छन् ।

जिल्लामा खासगरी शिक्षा, स्वास्थ्य र सरसफाईको क्षेत्रमा प्रगति भएको र त्यसको माध्यमबाट रोजगारी श्रृजना, प्रवर्द्धन र विस्तार सहजिकरण गर्न सहज भएको देखिन्छ । नागरिकहरु आज कृषि, पशुपालन, उद्योग सञ्चालन गरी स्वरोजगार बनेका छन भने कतिपयले अरुहरुलाई पनि रोजगारी प्रदान गरेका छन् । पूर्वाधार विकास र समाजिक विकासलाई समन्वयात्मक ढंगले अगाडी बढाएकै कारण रोजगारीको साथमा स्थानीयहरुको आम्दानीको पनि स्रोत बढेको छ । जिल्ला विकासका कार्यक्रमहरुबाट जिल्लामा सामाजिक तथा आर्थिक क्षेत्रमा सुधार भएको देखिन्छ । सडक विस्तार, विद्युत, खानेपानी तथा सिंचाईको विकासबाट प्राप्त अवसरहरुकै कारण उपलब्ध सेवा तथा वस्तुमा आम नागरिकको पहुँच बढेको छ र सेवा र वस्तुको उचित प्रयोगले उत्पादकत्व बढ्ने संकेत देखिएको छ । यहि क्रम अगाडी बढाउँदै देखा परेका समस्यालाई पन्छाउने र अवसरहरुलाई उपयोग गर्दै जाने हा भने आम नागरिकको जीवनशैलीमा सहजता र जीविकोपार्जनलाई स्थापित गर्न मदत पुग्ने देखिन्छ ।

४.२ सुभावहरु

- ❖ स्थानीय निकायहरु स्थानीय सरकार हुन र तिनीहरुले गर्ने विकासका कृयाकलापहरु स्थानीय नागरिकहरुको आवश्यकता अनुसार हुनु पर्दछ भन्ने कुरा कसैले नकार्न सक्दैन । स्थानीय आम नागरिकलाई सेवा र सुविधाको उपलब्धता र पहुँच बढाउन सकेको खण्डमा उत्पादकत्व बढ्ने र त्यसबाट आम नागरिकको आम्दानीमा बृद्धि भई समग्र आर्थिक उन्नती हासिल गर्न सहज हुने कुरा सबैले आत्मासाथ गर्नुपर्ने हुन्छ । सेवा सुविधाको सहज पहुँचले आम नागरिकहरुको क्षमता र दक्षतामा बृद्धि र नयाँ नयाँ प्रविधी अवलम्बन गर्ने अवसरहरु मिल्छन । यसका लागि हरेक

गाविसमा १, १ कृषि र पशु सेवा केन्द्र स्थापना गर्नु र नयां प्रविधिबाट प्राविधिकको सेवा सुविधा र सेवाग्राहीलाई यसको आवश्यकता महशुस गराउनको लागि यस्ता कार्य अगाडी बढाउन सिफारिस गरिन्छ ।

- ❖ रुपान्तरणीय सामाजिक परिचालन आम नागरिकहरुको बुझाईमा भर पर्दछ । त्यसैले आम नागरिकहरु विकासमा समावेश हुनको लागि उनीहरु तयार रहनु अत्यन्त जरुरी छ । त्यो तयारी त्यसबेला हुन्छ जब उनीहरुको आवश्यकतालाई सम्बोधन हुने आधारहरु तयार हुन्छन । यसको लागि आम नागरिकहरुलाई तयारी अवस्थामा पुऱ्याउन सामाजिक परिचालन कार्य सहायक सिद्ध हुन सक्छ । यसका लागि सामाजिक परिचालकले मात्र गर्ने कामहरु अपर्याप्त हुन सक्छ । त्यसैले वडा नागरिक मञ्च र नागरिक सचेतना केन्द्रका सदस्यहरुलाई पनि अभि धेरै कृयाशील बनाउनु जरुरी हुन्छ । यस प्रयोजनको लागि थप स्रोत जुटाउन सिफारिस गरिन्छ ।
- ❖ भए गरेका कामहरुको अभिलेखिकरण गरेमा मात्र सवल पक्ष, सुधार गर्नुपर्ने पक्ष, अवसर र चुनौतीहरुलाई सही आंकलन गर्न सकिन्छ । त्यसले भावि नीति र रणनीति बनाउन सहजता प्रदान गर्दछ । जिल्ला विकास समिति र विषयगत कार्यालयहरुको तथ्याङ्क र सूचना अभिलेखिकरणमा एकरूपता आउन सके मात्र विकासको सूचकहरुलाई बढी परिष्कृत गर्न सकिन्छ । यसकालागि स्थानीय निकाय लगायत सबै विषयगत कार्यालयहरु तथा गैससहरुले डिपिमास अनुगमन प्रणालीलाई कार्यान्वयनमा लैजान तीव्रता दिन सिफारिस गरिन्छ ।
- ❖ गाविसहरुले तथ्याङ्क संकलन गर्दा पनि डिपिमासको फ्रेमवर्कसंग मेल खाने गरी गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसले गर्दा स्थानीय निकायहरुले गरेका सबै क्रियाकलापहरु समेटिने र गरेको लगानीलाई पुष्टिगर्न सजिलो हुन्छ । खास गरी तथ्याङ्कहरु लाभान्वित वर्ग, सेवाग्राहीहरु, जात जाती, सामाजिक वर्ग, आर्थिक वर्ग, लिङ्ग, भुगोल आदि जस्ता विषय र तत्सम्बन्धी सूचकहरु तयार गरी लागुगर्न अपरिहार्य छ ।

अनुसूचीहरू

अनुसूची: १ सूचना संकलनको लागि तयार गरिएको प्रश्नावली

सूचना संकलन फारमको नमूना (स्थानीय निकाय सामाजिक परिक्षण कार्यविधि २०६७ अनुसार)

जिल्ला विकास समिति, दैलेख

स्थानीय निकायको नाम :

मिति :

१. स्थानीय निकायको परिचय (बुंदागत रूपमा लेख्ने)
२. स्थानीय निकायको प्राथमिकता तथा लक्षहरू (बुंदागत रूपमा लेख्ने) :
३. गतवर्षको मुख्य मुख्य उपलब्धिहरू (बुंदागत रूपमा लेख्ने) :
४. यसवर्षको मुख्य मुख्य उपलब्धिहरू (सूचकको रूपमा प्रस्तुत गर्ने) :
५. सामाजिक जिम्मेवारी र कार्य सम्पादनको लेखाजोखा

सामाजिक जिम्मेवारीको क्षेत्र	गत वर्षको अवस्था	प्रयास	उपलब्धि
स्वास्थ्य			
स्वास्थ्य चौकी एक घण्टा भित्र पैदल वा यातायात पहुच भएको घरधुरी संख्या			
५ वर्ष मुनीका बालबालिकाको प्रतिशत			
खोपमा पहुच भएको जनसंख्या (एक वर्ष मुनीका बालबालिकाको आधारमा)			
४ पटक गर्भवती जाच गरिएको महिलाको संख्या (प्रतिशतमा)			
दक्ष प्रसुतिकर्मीबाट प्रसुती गरिएका महिलाको संख्या			
भाडा पखालाबाट मृत्यु हुने बालबालिका संख्या			
सव हेल्थपोष्ट वा हेल्थपोष्टबाट सेवा लिने घरधुरी परिवार संख्या			
शिक्षा			
आधा घण्टा भित्र प्राथमिक विद्यालय नपुग्ने बालबालिकाको संख्या			
पूर्व प्राथमिक शिक्षामा खुद भर्नादर			
प्राथमिक विद्यालयमा पहुच नभएका सो उमेर समुहका बालबालिका संख्या / प्रतिशत			
कक्षा १ मा खुद भर्नादर छात्र / छात्रा			

प्राथमिक तहमा कक्षा छोड्ने कक्षा दोहोर्‍याउने र कक्षा उत्तिर्ण हुने दर			
प्राथमिक तहमा तालिम प्राप्त शिक्षक संख्या			
प्रति कक्षा कोठा विद्यार्थी संख्या			
बाह्य सहयोगमा निर्मित विद्यालय कोठा संख्या			
स्थानीय निकायबाट निर्मित विद्यालय कोठा संख्या			
दलित बालबालिकाको शिक्षमा पहुच खानेपानी तथा सरसफाई			
स्वच्छ पानी पुगेको परिवार संख्या वा प्रतिशत			
सौचालय भएको संख्या वा प्रतिशत			
खानेपानी सुविधा भएको प्राथमिक विद्यालय			
सौचालय भएको परिवार संख्या			
सुधारिएको चुलो भएको परिवार संख्या			
बालबालिका, महिला तथा समावेशी क्षेत्र			
बाल विवाहको संख्या			
सामाजिक विकृति, विसंगति			
सामाजिक सुरक्षा (जेष्ठ नागरिक, एकलमहिला, अपांग, पिछडिएको क्षेत्र तथा लोपुन्मुख जाती)			
जनचेतना तथा गरिवी निवारण			
बाल श्रमको अवस्था			
बाल क्लवहरूको अवस्था			
महिला हिंशा			
रोजगारीको अवस्था			
स्वरोजगारका प्रयासहरू			
गरिवी निवारणका प्रयासहरू			
सामाजिक परिचालन			
वतावरण सुधारका प्रयासहरू			
एच.आई.भि र एड्स			
विकासमा समान सहभागिता सेवाहरूमा पहुँच			
स्थानीय बजार पुग्न लाग्ने समय			
कृषि सेवा केन्द्र जान लाग्ने समय			

भौगोलिक क्षेत्र, महिला, पिछडिएका तथा सीमान्त वर्गको संख्या, निजहरूले पाएको सेवा तथा दिइएको विशेष अवसरहरू			
संस्थागत क्षमता			
जनशक्ति			
नीति तथा कार्यक्रम			
भौतिक व्यवस्था			
समन्वय र सहकार्यका प्रयासहरू			
अन्य सामाजिक सम्पादनका क्षेत्रहरू			

५. गत वर्षमा भोगेका समस्याहरू (बुंदागत रूपमा लेख्ने) :

६. सुधारको लागि चाल्नुपर्ने कदमहरू तथा सुझाव (बुंदागत रूपमा लेख्ने) :

सामाजिक परीक्षकको नाम :

दस्तखत :

संस्थाको नाम (यदि सस्था भएमा) :

मिति:

अनुसूची- २ विषयगत कार्यालय/गैर सरकारी संस्थाको लागि पश्नावली

(बुदा १०.३ सँग सम्बन्धित)विषयगत कार्यालय/गैर सरकारी संस्था
जिल्ला/न.पा./गा.वि.स. सामाजिक परीक्षकको प्रतिवेदन (बृहत छलफलमा प्रस्तुत गरिने)

१. विषयगत कार्यालय/ गैर सरकारी संस्था को नाम :

२. लक्ष्य

क.

ख.

ग.

घ.

३. मुख्य उद्देश्य बुंदागत रूपमा लेख्ने)

क.

ख.

ग.

घ.

४. गत आर्थिक वर्षमा संचालित विकास योजना तथा कार्यक्रमको विवरण

संचालित कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	लक्ष्य	उपलब्धि	कैफियत

५. सरोकारपक्षको चाहना तथा लक्षित वर्गलाई सेवा तथा सुविधा दिन विगत एक वर्षमा गरिएका मुख्य मुख्य नीतिगत व्यवस्था तथा प्रकृयागत सुधारहरू (बुंदागत रूपमा प्रस्तुत गर्ने) :

क.

ख.

ग.

घ.

६. सामाजिक जिम्मेवारी बहन गर्ने क्षमता :

सामाजिक जिम्मेवारीको क्षेत्र	सूचक सहितको कामको विवरण

७. आयोजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा भोगेका समस्याहरू (बुंदागत रूपमा लेख्ने) :

क.

ख.

ग.

घ.

८. भावी कार्यक्रम संचालनको लागि चाल्नुपर्ने कदमहरू तथा सुझावहरू (बुंदागत रूपमा लेख्ने)

क.

ख.

ग.

घ.

सामाजिक परीक्षकको नाम :

दस्तखत :

संस्थाको नाम (यदि सस्था भएमा) :

मिति:

अनुसूची-३ सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदनको ढाँचा (बुदा ११ सँग सम्बन्धित)

१. पृष्ठभूमि
२. सामाजिक परीक्षणको उद्देश्य
३. अध्ययन विधि
४. अध्ययनको सीमा
५. बृहत् छलफल कार्यक्रमको विवरण

क) मिति :

ख) स्थान :

ग) समय :

६. स्थानीय निकाय र विषयगत कार्यालय/गैर सरकारी संस्थाको विवरण संलग्न राख्ने (अनुसूची २ र ३)
७. सामाजिक परीक्षणबाट देखिएका सबल पक्षहरू (बुँदागत रुपमा लेख्ने)
८. सामाजिक परीक्षणबाट देखिएका चुनौती था कमिकमजोरीहरू (बुँदागत रुपमा लेख्ने)
९. सामाजिक जिम्मेवारी पुरा गर्न स्थानीय निकायले चाल्नु पर्ने कदमहरू वा सुझावहरू

सामाजिक परीक्षकको नाम :

दस्तखत :

संस्थाको नाम (यदि सस्था भएमा) :

मिति: